

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ GERİ KABUL ANTLAŞMASI VE 18 MART 2016 TARİHLİ TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ ZİRVE BİLDİRİSİ UYARINCA DÜZENSİZ GÖÇLE MÜCADELE VE BAZI SORUNLU ALANLAR

Hüseyin Akif KARACA*

ÖZ

Türkiye Avrupa Birliği üyelik müzakereleri sürecinde Avrupa Birliği tarafından bir şart olarak ileri sürülmesinin ve vize muafiyeti teşvikinin neticesinde Türkiye-Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması'na taraf olmuştur. Türkiye-Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması kapsamında taraflar bir diğerinin ülkesinde bulunan düzensiz göçmen niteliğindeki kendi vatandaşları ile kendi ülkesinden karşı taraf ülkeye gitmiş üçüncü ülke vatandaşlarını ve vatansız kişileri geri kabul etme yükümlülüğü üstlenmişlerdir. Türkiye ile Avrupa Birliği arasında yapılan 18 Mart 2016 tarihli zirve sonucunda düzensiz göçle mücadele amacıyla tarafların belirli konularda mutabakatını içeren bir bildiri yayınlanmıştır. Bununla birlikte, Türkiye-Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması'na ve 18 Mart 2016 tarihli zirve bildirisine ilişkin bazı sorunlu alanlar bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin sığınma hukukuna ilişkin düzenlemeleri kapsamında güvenli üçüncü ülke sayılıp sayılamayacağı, bu çerçevede Avrupa Birliği üyesi ülkelerde iltica başvurusunda bulunan düzensiz göçmenlerin kabul edilemez başvuru kapsamında Türkiye-Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması ve 18 Mart 2016 tarihli zirve bildirisini uyarınca Türkiye'ye iade edilebilir edilemeyeceğidir. Sorunlu alanlardan ikincisi, 18 Mart 2016 tarihli zirve bildirisinin hukuki niteliği, uluslararası antlaşma niteliğinde olup olmadığıdır.

Anahtar Kelimeler: düzensiz göçmen, geri kabul, uluslararası antlaşma, güvenli üçüncü ülke, kabul edilemez başvuru.

* **Dr. Öğr. Üyesi,** Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim Dalı e-posta: akifkaraca@yahoo.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-3893-3132>

DOI : 10.34246/ahbvuhfd.813031

Yayın Kuruluna Ulaştığı Tarih : 13/05/2020

Yayınlanmasının Uygun Görüldüğü Tarih: 23/09/2020

COMBATTING IRREGULAR MIGRATION UNDER TURKEY-EUROPEAN UNION READMISSION AGREEMENT AND TURKEY-EUROPEAN UNION SUMMIT STATEMENT OF 18 MARCH 2016 AND SOME PROBLEMATIC AREAS

ABSTRACT

Turkey became a party to the Turkey-European Union Readmission Agreement as a result of it had been laid down a condition during European Union membership negotiations and also based on visa liberalisation incentive. According to the Turkey-European Union Readmission Agreement the parties are under obligation to readmit their citizens, third country nationals and stateless persons went to other contracting party from their country, who are qualified as irregular migrants. As a result of the Turkey-European Union Summit dated 18 March 2016 a statement was issued by the parties that contain their agreements on certain matters with the aim of combatting irregular migration. However, there are some problematic areas with regard to Turkey-European Union Readmission Agreement and the statement of 18 March 2016. The first problematic area is whether Turkey is qualified as safe third country according to the European Union refugee regulations and within this framework whether the irregular migrants who made a refugee application could be returned to Turkey based on inadmissible application under Turkey-European Union Readmission Agreement and the statement of 18 March 2016. The second problematic area is the legal character of the statement of 18 March 2016, whether it is qualified as an international treaty.

Keywords: *irregular migrant, readmission, international treaty, safe third country, inadmissible application.*

I. GİRİŞ

Göç bir kişinin siyasi nedenlerden kaynaklı olarak uluslararası koruma bulmak amacıyla veya ekonomik nedenlerle bulunduğu ülkeden bir başka ülkeye taşınmasıdır¹. Göç kavramı düzenli göç ve düzensiz göç olarak ikiye ayrılmaktadır. Düzenli göç yabancıların yasalara uygun olarak bir ülkeye girişi, o ülkede kalışı ve o ülkeden çıkışı anlamına gelmektedir. Düzensiz göç ise yabancıların bir ülkeye girişlerinin, o ülkede ikametlerinin, seyahatlerinin veya çalışmalarının yasalara aykırı olması anlamına gelmektedir. Düzenli göç yerine yasal göç kavramı, düzensiz göç yerine yasa dışı göç kavramları da kullanılmaktadır. Pasaportu veya vizesi olmadan bir ülkeye giren, sınır ihlalleri

¹ APAN, s. 429.

yapan, ikamet veya çalışma izinleri olmadan veya izinlerin süresi bittiği halde sürelerini uzatmadan o ülkede ikamet eden veya çalışan yabancılar düzensiz göçmenleri oluşturmaktadır². Ülkede bulunuşu hukuka uygun olan kişi düzenli göçmen kabul edilirken, hukuka aykırı olan kişi de düzensiz göçmen kabul edilmektedir. Ülkede bulunuşu hukuka aykırı olan kişi uluslararası koruma başvurusu yapmazsa veya başvuru yapar ve başvurusu reddedilirse düzensiz göçmen vasfına sahip olmaya devam edecektir. Uluslararası koruma başvurusu kabul edilirse ülkede bulunuşu hukuka uygun hale geleceği için düzenli göçmen vasfına sahip olacaktır³.

Düzenli göç ve düzensiz göç tanımlarına ülkelerin pozitif düzenlemelelerinde de yer verilmiştir. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)⁴ m. 3.1.1’da düzenli göç ve düzensiz göç kavramları tanımlanmıştır. Buna göre, düzenli göç yabancıların yasal yollarla Türkiye’ye girişini, Türkiye’de kalışını ve Türkiye’den çıkışını ifade etmektedir. Düzensiz göç ise yabancıların yasa dışı yollarla Türkiye’ye girişini, Türkiye’de kalışını, Türkiye’den çıkışını ve Türkiye’de izinsiz çalışmasını ifade etmektedir. Avrupa Konseyi’nin 2008/115 sayılı Geri Dönüş Direktifi⁵ m. 3.1’de düzensiz göç üye ülkelerden birine girmenin, bu ülkelerde ikamet etmenin veya bulunmanın hukuki şartlarını taşımamak olarak tanımlanmıştır.

Dünyada belirli ülkelerde yaşanan işgaller, etnik çatışmalar, iç savaşlar, politik istikrarsızlıklar, insan hakları ihlalleri düzensiz göçe yol açmaktadır. Özellikle Orta Doğu ve Asya ülkelerinden kaynaklanan düzensiz göçte Türkiye hem hedef ülke hem de bu göçmenlerin Avrupa ülkelerine ulaşmakta kullandıkları transit ülke konumuna sahiptir⁶. Geri kabul antlaşmalarının temel amacı düzensiz göçle mücadele etmektir. Geri kabul antlaşmaları, taraflardan birinin ülkesinde bulunan düzensiz göçmenlerin antlaşmada belirlenen usul ve esaslara göre antlaşmanın karşı tarafının ülkesine geri gönderilmesini sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Dar kapsamlı geri kabul antlaşmaları kendi vatandaşlarını kabul etme yükümlülüğü içermekteyken, geniş kapsamlı geri

² EKŞİ, (2016), s. 1.

³ GÖÇMEN, s. 67.

⁴ R.G. T. 11.04.2013-S. 28615.

⁵ Directive 2008/115/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 2008 on common standards and procedures in Member States for returning illegally staying third-country nationals, “<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008L0115&from=EN>”, Erişim tarihi: 10.03.2020.

⁶ APAN, s. 432.

kabul antlaşmaları kendi ülkesinden antlaşmanın diğer tarafının ülkesine geçiş yapan üçüncü devlet vatandaşlarının veya vatansızların geri kabulü yükümlülüğünü de içermektedir⁷.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında düzensiz göç olarak da ifade edilen yasa dışı göçle mücadele etmek amacıyla 16 Mart 2013 tarihinde “Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Antlaşma”⁸ (Türkiye-AB GKA/Antlaşma) imzalanmıştır. Türkiye-AB GKA’nın yapılmasındaki temel amaç dibacede belirtildiği üzere Türkiye veya AB üyesi ülkelerden birinde ülkeye giriş, bulunma, ikamet şartlarını taşımayan veya daha önce taşıyıp kaybetmiş olan kişilerin karşılıklı olarak Antlaşma’da yer alan aşağıda ayrıntılı inceleyeceğimiz hukuki rejim çerçevesinde geri gönderilmesini düzenlemektir.

Türkiye-AB GKA’nın 1. maddesinin 1. bendinde Antlaşma’nın kişi bakımından kapsamını oluşturan “izinsiz ikamet eden kişi” kavramı tanımlanmıştır. Buna göre izinsiz ikamet eden kişiler “yerel mevzuatta belirtilen ilgili usul uyarınca, Türkiye Cumhuriyeti’ne veya Üye Devletlerden birine girme, buralarda bulunma ya da ikamet etme şartlarını taşımayan veya artık taşımayan kişiler” olarak tanımlanmıştır. Türkiye-AB GKA’da düzensiz göçmen terimi yerine “izinsiz ikamet eden kişi” teriminin kullanıldığı ve yukarıda yer verdiğimiz AB Geri Dönüş Direktifi’ndeki tanımın esas alındığı görülmektedir. Geri kabul kavramı da Türkiye-AB GKA’nın 1. maddesinin n bendinde tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre geri kabul “Antlaşma hükümleri uyarınca, talep eden devlette yasa dışı giriş yaparken, yasa dışı orada bulunurken veya ikamet ederken yakalanan kişilerin (kendisinden talepte bulunulan devlet vatandaşlarının, üçüncü ülke vatandaşlarının veya vatansız kişilerin) talep eden devlet tarafından transferi ve talepte bulunulan devlet tarafından kabulü” anlamına gelmektedir. Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere Türkiye-AB GKA’nın karşı tarafının ülkesinde bulunan düzensiz göçmen niteliğindeki kendi vatandaşlarının veya aşağıda ele alacağımız üzere kendi ülkesi üzerinden Antlaşma’nın karşı tarafının ülkesine girmiş üçüncü ülke vatandaşlarının veya vatansızların Antlaşma’da belirtilen hükümlere göre geri kabulünü düzenlemektedir.

Bir yabancı düzensiz göçmen niteliğine sahip olup olmadığı, yani o ülkeye girişinin veya o ülkede bulunmasının hukuka aykırı olup olmadığının

⁷ EKŞİ, (2016), s. 2-3.

⁸ R.G. T. 02.08.2014-S. 29076.

tespiti ilgili devlette geçerli hukuk kurallarına göre yapılacak ve geri gönderme kararı verilebilecektir. Geri kabul antlaşmaları geri gönderme kararını uygulamanın aracı niteliğindedir⁹. Bu yönüyle geri kabul antlaşmaları düzensiz göçmenlerin özellikle sınır dışı edilecek ülkenin iş birliği yapmaması hâlinde sınır dışı edilmesinde karşılaşılan zorlukları bertaraf etmekte ve ülkeden çıkarılmalarını sağlamaktadır¹⁰.

AB geri kabul antlaşmalarını geçmişten bugüne sınırlarını temelde Avrupa'nın doğusu, Balkanlar ve Türkiye üzerinden gelebilecek düzensiz göçe karşı korumak için yapmaktadır¹¹. Göçün kaynağı olan menşe ülkeler yerine transit ülkelerle geri kabul antlaşmaları yapılmasının sebebinin menşe ülkelerin geri kabul antlaşması yapmaya yanaşmamasının yanı sıra bu ülkelere geri göndermenin uluslararası hukuk kaynaklı yükümlülük olan geri göndermeme ilkesinin ihlalini oluşturabilecek olması gösterilmektedir¹². Bununla birlikte, AB için geçerli çekinceler Türkiye için de geçerlidir. Bu yönüyle AB'nin taraf olduğu geri kabul antlaşmaları antlaşmanın diğer tarafını bir yük aktarım aracı veya düzensiz göçmen deposu hâline getirme ihtimalini barındırmaktadır¹³.

Öte yandan, AB'nin yaptığı geri kabul antlaşmaları benzer nitelikli hükümler içeren yeknesak anlaşma niteliğindedir. Bu çerçevede, geri kabul antlaşmalarının karşı tarafı son derece sınırlı hususları müzakere edebilmektedir¹⁴. Müzakerelerin en fazla yer bulabildiği konu üçüncü ülke vatandaşlarının geri kabulü ve bunun şartları ile süreler ve belgelere ilişkin teknik ayrıntılar müzakere konusu olabilmektedir. Bununla birlikte müzakereler AB'nin genel çerçevesini belirlediği taslak üzerinden yürümektedir¹⁵. Türkiye-AB GKA'nın müzakere süreci de 2002 yılında AB Konseyi'nin AB Komisyonu'na yetki vermesi ile başlamış, 2003 yılında AB Komisyonu tarafından hazırlanan taslak Türkiye'ye iletilmiş ve 2005 yılında müzakerelere başlanmıştır. Türkiye-AB GKA 2012 yılında paraf edilmiş ve 16 Aralık 2013 tarihinde imzalanmıştır. Antlaşma Türkiye bakımından,

⁹ GÖÇMEN, s. 24.

¹⁰ EKŞİ, (2016), s. 4-5; APAN, s. 435.

¹¹ ÖZKAN, s. 231.

¹² BATIR, s. 586.

¹³ KÜÇÜK, s. 112.

¹⁴ SCHIEFFER, s. 353; APAN, s. 440.

¹⁵ SCHIEFFER, s. 355.

üçüncü ülke vatandaşı ve vatansız kişilerin geri kabulüne ilişkin hükümler hariç, onay ve uygun bulma işlemlerinin ardından 1 Ekim 2014'te yürürlüğe girmiştir¹⁶. Türkiye-AB GKA'nın üçüncü ülke vatandaşlarını ve vatansızları geri kabule ilişkin 4. ve 6. maddede yer alan hükümlerinin m. 24.3 uyarınca Antlaşma yürürlüğe girdikten 3 yıl sonra, 1 Ekim 2017 tarihinde yürürlüğe girecek olması AB'yi bu kişilerin Türkiye tarafından daha erken bir tarihte geri kabulüne yönelik adım atmaya zorlamıştır¹⁷. Tarihin geriye çekilmesi için Ortak Geri Kabul Komitesi 2/2016 sayılı kararı almıştır. Türkiye, Ortak Geri Kabul Komitesi'nin 2/2016 sayılı kararının onaylanmasını 6714 sayılı Kanun ile uygun bulmuştur. Doktrinde bu durum Ortak Geri Kabul Komitesi'nin m. 19 uyarınca sadece öneride bulunma yetkisi olduğu, Antlaşma'da değişiklik yapmaya yetkisi olmadığı, uluslararası antlaşmada değişiklik yapmaya ilişkin usule uyulmadığı gerekçesiyle haklı olarak eleştirilmiştir¹⁸. Bununla birlikte Türkiye-AB GKA'nın yürürlüğü makalemizin sonunda ele alınacağı üzere 2019 yılının temmuz ayında askıya alınmıştır¹⁹.

AB'nin taraf olduğu geri kabul antlaşmalarının AB'nin oluşturduğu yeknesak sözleşmeler üzerinden müzakere edilmesi ve yukarıda açıklandığı üzere AB yararına olması antlaşmaların diğer tarafına bazı teşviklerin sağlanması yoluyla antlaşmaların kabul ettirilmesi sürecini doğurmuştur²⁰. AB ile yapılan geri kabul antlaşmaları Türkiye-AB GKA'da da belirtildiği üzere eşit ortaklık ilkelerine dayansa ve antlaşma metinlerinde karşılıklılık temelinde eşit yükümlülükler öngörülse de uygulamada asimetrik nitelikli antlaşmalardır. Bunun nedeni, düzensiz göçün akış yönünün AB'den diğer ülkelere olmaktan ziyade, Türkiye örneğinde de olduğu gibi AB'ye dönük olmasıdır. Bu nedenle, antlaşma metinlerinde öngörülen geri kabul yükümlülüklerini AB üyesi devletlerden ziyade AB ile geri kabul antlaşması yapan devletler fiilen yerine getirecektir. Bu durum da AB ile geri kabul antlaşmaları yapan devletlerin belirli teşvikler temelinde bu antlaşmaları yapmasına neden olmaktadır²¹.

¹⁶ APAN s. 442-443; ÖZKAN, s. 495.

¹⁷ EKŞİ, (2017), s. 52.

¹⁸ EKŞİ, (2017), s. 53-55.

¹⁹ “http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-tgrt-haber-kanalina-verdigi-ozel-ropartaj-22-07-19.tr.mfa”, Erişim tarihi: 10.03.2020.

²⁰ SCHIEFFER, s. 356; APAN, s. 438.

²¹ TOKUZLU, (2010), s. 9; EKŞİ, (2016), s. 22.

Bu teşvikler geri kabul antlaşmasının müzakere edildiği ülkenin özelliği ve önceliklerine göre ekonomik iş birliği, AB piyasasına uygun koşullarda erişim, ülkelerin gelişimine dönük destekler olabilmektedir. Türkiye örneğinde AB üyelik süreci müzakereleri ve geri kabul antlaşmasının uygulanması neticesi vize muafiyeti sözü teşvik edici unsur olmuştur²². Türkiye'nin gündemine geri kabul antlaşmasının girmesinde vize muafiyetinin yanı sıra geri kabul antlaşmasının AB üyelik sürecinde Türkiye'ye bir şart olarak koşulmuş olması da bir diğer temel etkidir. Bu çerçevede, Türk mevzuatının AB mevzuatına uyumlaştırılması sürecinde 2001 Ulusal Programı'nda Türkiye, yasa dışı göçün önlenmesi amacıyla AB'nin kabul, geri kabul, sınır dışı, iltica ve göçe ilişkin müktesebat ve uygulamalarını gerçekleştirmeyi taahhüt etmiştir. 2005 yılında İltica ve Göç Alanında AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı kabul edilmiştir. Ulusal Eylem Planı Türkiye'nin AB'ye katılım müzakereleri sürecinde Türk yabancılar hukuku, iltica ve göç mevzuatı ve sistemini AB müktesebatı ve sistemi ile uyumlu hâle getirmeyi amaçlamaktadır. Ulusal Eylem Planı'nda gerek Türkiye-AB GKA'nın yapılması gerek menşe ülkelerle geri kabul antlaşmaları yapılması hedefi de yer almıştır²³.

Türkiye'nin AB ile geri kabul antlaşması yapmaktaki temel amaçlarından biri vize muafiyeti sağlamak olsa da Türkiye-AB GKA'da Türkiye'ye vize muafiyeti sağlanacağına dair AB'nin herhangi bir taahhüdü bulunmamaktadır. Sadece Antlaşma'nın sonunda yer verilen bir ortak beyanda vize konusunda iş birliğinin gerçekleştirileceği ifade edilmiştir. Bununla birlikte, ortak beyanda da AB herhangi bir taahhütte bulunmamıştır. Vize muafiyeti ayrı bir süreç olarak Türkiye-AB GKA ile aynı tarihte Türkiye ile AB arasında imzalanan Vize Muafiyeti Mutabakat Metni ile başlamıştır. Vize muafiyeti süreci Türkiye-AB GKA'nın imzası ile başlayan düzensiz göçle mücadele ile paralel devam etse de buna ilişkin hukuki çerçeve bağımsızdır. Bu çerçevede AB tarafından Vize Muafiyeti Süreci Yol Haritası hazırlanmış, ancak Türkiye'nin itirazları üzerine Vize Muafiyeti Süreci Meşruhatlı Yol Haritası hazırlanmıştır. Bu yol haritasında beş başlık altında toplanan 72 şartın yerine getirilmesi ve Türkiye-AB GKA'nın uygulanması hâlinde Türkiye'ye vize muafiyeti tanınacağı belirtilmiştir²⁴. Bununla birlikte, makalemizin kapsamına dâhil olmadığından

²² SCHIEFFER, s. 356; TOKUZLU, (2010), s. 9-10.

²³ ÖZKAN, s. 439-440.

²⁴ T.C. AB Bakanlığı, **Türkiye-AB Vize Muafiyeti Süreci ve Geri Kabul Anlaşması Hakkında Temel Sorular ve Yanıtları**, s. 3-4. https://www.ab.gov.tr/files/pub/turkiye_ab_

vize muafiyeti süreci hakkında bu kadar bilgi vermekle yetinilecektir.

Türkiye-AB GKA'nın imzalanması ile başlayan düzensiz göçle mücadelede önemli bir diğer metin 18 Mart 2016 tarihinde yapılan Türkiye-AB Zirvesi Bildirisi²⁵ olarak yayınlanan mutabakattır. Bu mutabakat çerçevesinde taraflar düzensiz göçle mücadele amacıyla karşılıklı taahhütlerde bulunmuşlardır. Makalemizin temel amacı, düzensiz göçle mücadelede Türkiye-AB GKA kapsamında tarafların hak ve yükümlülükleri ile 18 Mart 2016 tarihli zirve bildirisinde yer alan taahhütlerin ve bu düzenlemelere ilişkin sorunlu alanların incelenmesidir. Bu çerçevede, Türkiye-AB GKA kapsamında tarafların hak ve yükümlülüklerinin incelenmesinin yanı sıra, ilgili AB düzenlemeleri uyarınca düzensiz göçmenlerin sığınma hakkı ve bu bağlamda Türkiye-AB GKA'nın rolü incelenecektir. 18 Mart 2016 tarihli zirve bildirisinin içeriği ve tartışmalı olan hukuki niteliği de makalemizde ayrıntılı olarak incelenecektir.

II. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ GERİ KABUL ANTLAŞMASI

A. Uygulama Alanı

1. Kişi Bakımından

Türkiye-AB GKA'nın kapsam başlıklı 2. maddesinin 1. fıkrası Antlaşma'nın hangi kişilere uygulanacağını düzenlemektedir. Türkiye-AB GKA, m. 2.1 uyarınca Türkiye veya AB üyesi devletlerden birine girme, bulunma veya ikamet etme şartlarını taşımayan veya daha önce taşıyıp yitiren kişiler hakkında uygulanacaktır. Bu çerçevede, bu ülkelere vizesiz giren, vize süresi dolduğu hâlde ülkeyi terk etmeyen, ikamet veya ikamet dışı bulunma izinleri olmayan veya bunlara sahip olup sonradan yitiren kişilere Türkiye-AB GKA hükümleri uygulanacaktır. Bu kişiler Türkiye veya AB üyesi ülkelere birinin vatandaşı olabileceği gibi üçüncü bir ülke vatandaşı veya vatansız kişiler de olabilir. Antlaşma'ya taraf ülke vatandaşları ve AB üyesi ülke vatandaşları her şartta GKA kapsamına girmekteyken, üçüncü ülke vatandaşları veya vatansızlar ancak taraf ülke üzerinden diğer taraf ülkeye gitmişse kapsam dâhilindedirler.

vize_muafiyeti_sureci_ve_geri_kabul_antlasmasi_hakkinda_temel_sorular_ve_yanitlari.pdf", Erişim tarihi: 10.03.2020.

²⁵ 18 Mart 2016 Tarihli Türkiye-AB Zirvesi Bildirisi, "https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/18_mart_2016_turkiye_ab_zirvesi_bildirisi_.pdf", Erişim tarihi: 10.03.2020.

Türkiye-AB GKA m. 2.3'te üçüncü ülke vatandaşı veya vatansız kişiler bakımından bir istisnaya yer verilmiştir. Üçüncü ülke vatandaşı veya vatansız kişiler bakımından Türkiye'nin geri kabul yükümlülüklerini düzenleyen m. 4 ve AB'nin geri kabul yükümlülüklerini düzenleyen m. 6'da belirtilen koşulların sağlandığının, Antlaşma'nın diğer tarafına kendi ülkesinden gittiğinin ispatının m. 10.1'de belirtildiği üzere Ek 3'teki belgelerle yapılması gerekmektedir. Ek 3'te belirtilen belgelerle iadeye konu kişinin belirtilen koşulları taşıdığı ispat edilemediği takdirde geri kabulü talep eden devletin yetkili makamlarının ilgili kişinin yasa dışı olarak ülkelerinde bulunduğu hakkında bilgi edinmesinden 5 yıl önce, kişinin geri gönderilmek istenilen devlet topraklarını terk etmesi hâlinde Antlaşma bu kişilere uygulanamayacaktır.

Vatandaş yönünden geri kabul yükümlülüğü uluslararası hukuk kaynaklı bir yükümlülüktür. Vatandaşın geri kabul edilmesi konusunda uluslararası örf adet kuralı bulunmaktadır. Geri kabul antlaşmaları vatandaşın geri kabulünü aynı zamanda uluslararası antlaşma altında bir yükümlülük hâline getirmektedir. Bununla birlikte, üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızlar açısından bir devletin kabul yükümlülüğü yoktur. Geri kabul antlaşmaları esas işlevselliğini üçüncü ülke vatandaşı veya vatansız olan düzensiz göçmenlerin iadesi konusunda ortaya koymaktadır²⁶.

2. Coğrafi Alan Bakımından

Türkiye-AB GKA'nın coğrafi uygulama alanını belirleyen 22. maddesi uyarınca Antlaşma temel olarak Avrupa Birliği Antlaşması'nın yürürlükte olduğu ülkeler ve Türkiye'de uygulanacak olmakla beraber Danimarka'da uygulanmayacaktır. İrlanda ile Antlaşma'nın imzalandığı tarihte hâla AB üyesi olan İngiltere AB'nin Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanı bakımından farklı kurallara tâbidirler. AB'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma'nın ekinde yer alan 21 No'lu Protokol uyarınca İngiltere ve İrlanda'nın Antlaşma'ya katıldıklarını bildirmeleri gerekmektedir. İngiltere bu bildirimini yaparak Türkiye-AB GKA'sına katılmış, İrlanda katılmamıştır²⁷.

²⁶ GÖÇMEN, s. 33.

²⁷ EKŞİ, (2016), s. 65.

B. Türkiye-Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması ile Diğer Hukuk Düzenlemeleri ve Araçları Arasındaki İlişki

1. Genel Olarak

Türkiye-AB GKA'nın kapsam başlıklı 2. maddesinin 2. fıkrasında Antlaşma'nın uygulanmasının m. 18'de belirtilen araçlara etki etmeyeceği belirtilmiştir. Atıf yapılan saklı tutulan hükümler başlıklı m. 18'de Antlaşma hükümlerinin AB'nin, Türkiye'nin ve üye devletlerin taraf olduğu diğer uluslararası antlaşmalar dâhil uluslararası hukuktan kaynaklı hak, sorumluluk ve yükümlülüklerine etki etmeyeceği düzenlenmiştir. Türkiye-AB GKA uluslararası antlaşmalardan kaynaklı yükümlülüklerle hâlel gelmeyecek şekilde ve; bu uluslararası antlaşmalarla uyumlu olarak uygulanacaktır. Bu çerçevede, 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna dair Konvansiyon (Cenevre Konvansiyonu) ve 1967 tarihli Ek Protokol ile devletleri iltica başvurularını incelemekle sorumlu tutan uluslararası antlaşma hükümleri saklıdır. 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve 1984 tarihli İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani, Küçültücü Muamele ve Cezaya Karşı Sözleşme hükümleri de saklı tutulmuştur. Suçluların iadesi ve geri kabulü ile ilgili uluslararası antlaşmalar ile yabancıların geri kabulüne ilişkin çok taraflı uluslararası antlaşma hükümleri de saklıdır. Uygulanabildiđi ölçüde 1955 tarihli Kuruluşa dair Avrupa Antlaşması da m. 18 kapsamında saklı tutulan düzenlemeler arasındadır.

Türkiye-AB GKA m. 18.2'de Antlaşma konusu kişilerin ve özellikle Türk vatandaşlarının Türkiye-AB ortaklık süreci kapsamındaki hakları ile Antlaşma ilişkisini düzenlemektedir. Bu fıkra uyarınca 1963 tarihli Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında Ortaklık Kuran Antlaşma, Ek Protokolleri ve ilgili Konsey kararları ve Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) içtihatları kapsamında taraflardan birinin ülkesinde ikamet eden veya çalışan kişilerin kazandığı hak ve yükümlülüklerinin saklı olduğu belirtilmiştir.

Türkiye-AB GKA m. 18.3 uyarınca Antlaşma düzensiz göçmenlerin iadesi sürecinde AB üyesi devletlerdeki yasal imkânlardan faydalanma, özellikle yasal danışmaya, bilgiye erişime, iade kararının askıya alınması için başvuru yapma hakkına hâlel getirmeyecektir. Ayrıca, 2008/115 sayılı Düzensiz Göçmen Konumundaki Yabancıların Geri Dönüşüne İlişkin Konsey Direktifinde (Geri Dönüş Direktifi) tanınan iade edilecek kişilerin haklarına ve usuli güvencelere hâlel getirmeyecektir. Bu fıkrada yer alan düzenlemelerle, düzensiz göçmen olduğu iddiasıyla geri gönderilme sürecinde kişilerin AB

mevzuatında yer alan idari ve yargısal yollara başvurma ve bu mevzuatta tanınan haklardan yararlanmaları garanti altına alınmıştır.

Türkiye-AB GKA m. 18.4'te iltica başvurusuna ilişkin saklı tutulan hükümlere yer verilmiştir. Bu çerçevede, iltica talebinde bulunanların kabulü için asgari standartları tespit eden 2003/9 sayılı (şu anki 2013/33 sayılı) Konsey Direktifi (Kabul Direktifi) hükümleri saklı tutulmuştur. Ayrıca, iltica başvurusu incelenirken üye devlette kalma hakkına ilişkin olarak mülteci statüsü verme ve geri çekmeye dair asgari standartları belirleyen 2005/85/AT sayılı (şu anki 2013/32 sayılı) Konsey Direktifinde (Sığınma Usulleri Direktifi) yer alan iltica başvurusu yapan kişilerin haklarına ve usuli güvencelerine hâlel gelmeyecektir. Bu çerçevede, makalemizin ilgili kısmında ele alacağımız üzere düzensiz göçmenler AB üyesi ülkelerde iltica başvurusunda bulunabilecektir.

Türkiye-AB GKA m. 18.5 uyarınca 2003/109/AT sayılı Konsey Direktifi uyarınca uzun dönem ikamet izni sahibi olanlar ile m. 18.6 uyarınca 2003/86/AT sayılı Aile Birleşimi Haklarına İlişkin Konsey Direktifi uyarınca ikamet izni sahibi olanların haklarına hâlel gelmeyecektir. Türkiye-AB GKA m. 18.7'de Antlaşma hükümlerinin diğer resmi ve gayri resmi düzenlemeler çerçevesinde yapılan iade işlemlerine engel teşkil etmeyeceği belirtilmiştir.

Bu düzenlemeler çerçevesinde bir kişinin öncelikli olarak Türkiye'de YUKK uyarınca, AB üyesi ülkelerde ise AB mevzuatı uyarınca veya Türkiye ile AB arasındaki ortaklık sürecinden kaynaklı hakları uyarınca AB üyesi ülkede bulunmasının hukuka uygun olup olmadığına bakılarak durumu tespit edilecektir²⁸. İlgili kişi bu mevzuata göre bulunma hakkına sahip olmasa dahi maddede belirtildiği üzere iltica hakkını içeren uluslararası antlaşma hükümleri ve AB'nin ilticaya ilişkin mevzuatı saklı tutulmuştur. Bu çerçevede, düzensiz göçmenlerin uluslararası koruma başvurusunda bulunma hakkı mevcuttur. Böyle bir başvuru olursa AB'nin ilgili mevzuatına göre bu başvurunun incelenmesi gerekmektedir. Bütün süreç boyunca, gerek kişinin bulunmasının hukuka aykırı olduğunun tespit edilmesi veya uluslararası koruma başvurusunun kabul edilmemesi sonrası iadesi hâlinde, yukarıda belirtilen uluslararası antlaşmalara uygun olarak işlemler yürütülecektir²⁹. AB-Türkiye GKA m. 19 uyarınca Antlaşma'nın uygulanmasını denetlemekle görevli Ortak Geri Kabul Komitesi aynı zamanda Antlaşma uyarınca yapılacak işlemlerin

²⁸ GÖÇMEN, s. 65.

²⁹ GÖÇMEN, s. 67-69.

18. maddede belirtilen uluslararası antlaşmalara ve uluslararası hukuktan kaynaklı yükümlülüklerle uygun yapıp yapılmadığını da denetleyecektir³⁰.

AB-Türkiye GKA'nın uygulanması aşamasında uyulması zorunlu olan bir uluslararası hukuk ilkesi de geri göndermeme ilkesidir. Geri göndermeme ilkesi m. 18 ile saklı tutulan Cenevre Sözleşmesi m. 33'te düzenlenmiştir³¹. AİHS m. 3'te yer alan işkence veya onur kırıcı muamele yasağında da temelini bulmaktadır. Geri göndermeme ilkesi aynı zamanda bir uluslararası örf adet kuralı niteliğindedir³². Geri göndermeme ilkesi uyarınca bir kişi, dili, dini, ırkı, siyasi görüşleri veya sosyal sınıfı nedeniyle hayatının tehlikede olacağı veya işkence, zulüm, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele görme tehlikesi noktasında gerçek risk olan bir ülkeye geri gönderilemez³³. Kişinin doğrudan bu nitelikli ülkeye gönderilmesi veya AİHM'nin Hirsi Jamaa ve Diğerleri v. İtalya³⁴ davasında belirttiği üzere dolaylı olarak örneğin, geri kabul antlaşması ile gönderilen devlet tarafından bu nitelikteki menşe ülkesine gönderilmesi hâlinde devletin sorumluluğu doğacaktır.

2. Sığınmaya İlişkin Avrupa Birliği Düzenlemeleri Uyarınca Düzensiz Göçmenlerin Sığınma Hakkı ve Türkiye-Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması ile İlişkisi

Türkiye-AB Geri Kabul Antlaşması m. 18'de Antlaşma'nın Türkiye ve AB üyesi devletlerin taraf olduğu diğer uluslararası antlaşmalarla uyumlu uygulanacağını ve özellikle devletleri sığınma başvurularını incelemekle yükümlü tutan uluslararası antlaşma hükümlerinin saklı olduğu belirtilmiştir. Sığınma hakkı gerek 1951 tarihli Cenevre Konvansiyonu ve 1967 tarihli EK Protokol'de gerekse AİHS'nde düzenlenmemiştir. Bununla birlikte, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı (ABTHŞ) m. 18'de sığınma bir temel insan hakkı olarak düzenlenmiştir. ABTHŞ m. 18 uyarınca "sığınma hakkı, 28 Temmuz 1951 tarihli Cenevre Konvansiyonu ve sığınmacıların statüsüne ilişkin 31 Ocak 1967 tarihli Protokol kuralları dikkate alınarak ve Avrupa Topluluğu'nu kuran Antlaşma'ya uygun olarak teminat altına alınmalıdır." Lizbon Antlaşması ile değişik Avrupa Birliği Antlaşması m. 6.1'de ABTHŞ'de yer

³⁰ EKŞİ, (2016), s. 120.

³¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. PÜRSELİM, s. 516-519.

³² KARACA, s. 156-158.

³³ ÖZKAN, s. 165-166.

³⁴ European Court of Human Rights Grand Chamber Case of Hirsi Jamaa and Others v. Italy (27765/09) Judgment Strasbourg 23 February 2012, EKŞİ, (2016), s. 105-16'dan naklen.

alan hakların, özgürlüklerin ve ilkelerin tanıdığı belirtilmiştir. ABTHŞ, AB'nin birincil hukuk kaynakları arasındadır³⁵. Türkiye-AB GKA m. 18.4 uyarınca sığınmaya ilişkin saklı tutulan bazı AB düzenlemeleri mevcuttur. Bunlar, sığınma talebinde bulunanların kabulü için asgari standartları tespit eden 2003/9 sayılı (şu anki 2013/33 sayılı) Konsey Direktifi (Kabul Direktifi)³⁶ ile iltica başvurusu incelenirken üye devlette kalma hakkına ilişkin olarak mülteci statüsü verme ve geri çekmeye dair asgari standartları belirleyen 2005/85/AT sayılı (şu anki 2013/32 sayılı) Konsey Direktifinde (Sığınma Usulleri Direktifi)³⁷ yer alan iltica başvurusu yapan kişilerin haklarına ve usuli güvencelerine dair hükümlerdir. Bu düzenlemelerin saklı tutulması nedeniyle Türkiye-AB GKA kapsamına giren düzensiz göçmenler de AB üyesi ülkelerde sığınma başvurusu yapabilecektir.

Sığınma bir temel hak olarak tanınmış olmakla birlikte AB üyesi devletler bazı sınırlamalar uyarınca sığınma başvurularını değerlendirmektedir. Sığınma Usulleri Direktifi m. 33.2'de belirli hâllerde AB üyesi bir ülkede yapılan sığınma başvurusunun kabul edilemez bulunabileceği belirtilmiştir. Kabul edilemez başvuru hâllerinden m. 33.2.b'de yer alan AB dışı bir ülkenin ilk iltica ülkesi kabul edilmesi hâli ve m. 33.2.c'de yer alan AB dışı bir ülkenin güvenli üçüncü ülke kabul edilmesi hâli konumuzu ilgilendirmektedir.

İlk iltica ülkesi kavramı Sığınma Usulleri Direktifi m. 35'de düzenlenmiştir. Buna göre, AB dışındaki bir ülkenin ilk iltica ülkesi kabul edilebilmesi için, AB ülkesine iltica başvurusu yapan kişiye, o ülkede daha önce mülteci statüsü verilmiş olması ve hâlen bu korumadan faydalıyor olması gerekir. Bir ülkenin ilk iltica ülkesi sayılabileceği bir diğer hâl kişinin geri göndermeme ilkesini de içerecek şekilde o ülkede yeterli korumadan faydalıyor olmasıdır. İlk iltica ülkesi kavramına başvurabilmek için ilk iltica ülkesi olduğu ileri sürülen ülkenin AB üyesi ülkede iltica başvurusunda bulunan şahsı ülkesine geri kabul etmesi gerekmektedir. AB'de yapılan bir iltica başvurusunun ilk iltica ülkesi kavramı bakımından değerlendirilmesinde

³⁵ ÖZTÜRK, s. 191-193; s. ÖZKAN, s. 230.

³⁶ Directive 2013/33/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0033&from=EN>, Erişim tarihi: 6.8.2020.

³⁷ Directive 2013/32/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on common procedures for granting and withdrawing international protection, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0032&from=en>, Erişim tarihi: 6.8.2020.

Sığınma Usulleri Direktifi m. 38.1’de yer alan güvenli üçüncü ülke kriterleri dikkate alınabilecektir. Bununla birlikte bu bir zorunluluk değildir.

Güvenli üçüncü ülke kriterleri Sığınma Usulleri Direktifi m. 38.1’de belirtilmiştir. Buna göre AB dışı bir ülkenin güvenli üçüncü ülke sayılabilmesi için, a bendi uyarınca kişinin o ülkede hayatının ve özgürlüğünün ırk, din, vatandaşlık veya belli bir sosyal gruba mensubiyet veya siyasi düşünce temelinde tehdit altında olmaması gerekmekte; b bendi uyarınca 2011/95 sayılı Vasıf Direktifi uyarınca ciddi zarar riskinin olmaması gerekmekte; c bendi uyarınca o ülkede Cenevre Konvansiyonu’na uygun olarak geri göndermeme ilkesinin uygulanıyor olması gerekmekte; d bendi uyarınca uluslararası hukuka uygun olarak kişinin işkence, insanlık dışı veya küçük düşürücü muamele yasağını ihlal eder şekilde yer değiştirme yasağına uyulması gerekmekte; e bendi uyarınca o ülkede mülteci statüsüne başvurma imkânının bulunması ve eğer mülteci statüsü verilirse Cenevre Konvansiyonu hükümlerine uygun korumanın sağlanması gerekmektedir.

İlgili ülkenin güvenli üçüncü ülke özelliğine sahip olup olmadığı m. 38.2.b uyarınca her bir kişinin şartları dikkate alınarak o kişiye özgü olarak ele alınacaktır. Ayrıca, m. 38.2.c uyarınca kişi güvenli üçüncü ülke temelinde başvurusunun kabul edilemez bulunması hâlinde bu karara karşı o ülkenin kendi özel şartları bakımından güvenli üçüncü ülke olmadığı gerekçesiyle idari ve yargısal yollara başvurabilecektir. Kişinin gönderileceği güvenli üçüncü ülke kabul edilen ülke kişiyi kabul etmezse, m. 38.4 uyarınca üye devletler bu şahsın iltica başvurusunu esastan incelemekle yükümlüdür.

Güvenli üçüncü ülke kavramı sığınmacının ulaştığı ilk güvenli ülkede koruma talep etmesi gerektiği kabulüne dayanmaktadır. İltica başvurusunda bulunacak kişilerin kendilerine daha iyi imkân sağlayan devletleri tercihi ve bunun sonucunda mültecilerin devletler arasında eşit olmayan biçimde dağılması önlenmek istenmektedir³⁸. İltica başvurusu yapan kişinin menşee ülkesi yerine güvenli bir devletten geçerek AB üyesi ülkeye varması hâlinde daha önceden bulunduğu devlette başvuru yapması gerektiği kabulüne dayanarak o devlete geri gönderilmektedir³⁹.

Türkiye-AB GKA bir düzensiz göçmenin iltica başvurusunda bulunması hâlinde ilk iltica ülkesi veya güvenli üçüncü ülke kriterleri kapsamında

³⁸ AYDIN, s. 13.

³⁹ AYDIN, s. 16.

başvurusunun kabul edilmemesi hâlinde devreye girmektedir. Kişinin ilk iltica ülkesi veya güvenli üçüncü ülke kabul edilen ülke tarafından kabul edilmemesi hâlinde Sığınma Usulleri Direktifi m. 38.4 uyarınca başvurusunun esasın incelenmesi zorunluluğu ve uluslararası hukukta devletlerin üçüncü ülke vatandaşlarını geri kabul yükümlülüğü bulunmadığı dikkate alındığında Türkiye-AB GKA ilk iltica ülkesi veya güvenli üçüncü ülke kriterlerine göre başvurusu kabul edilemez bulunan kişinin Türkiye tarafından kabulünü sağlamaktadır⁴⁰.

Türkiye-AB GKA'nın yapılmış olması AB tarafından Türkiye'nin güvenli üçüncü ülke olarak kabul edildiğinin delilidir. Aksi takdirde, AB kendi yasalarına aykırı davranmış olacaktır. Bununla birlikte, Türkiye'nin bir düzensiz göçmenin AB üyesi ülkede iltica başvurusu yapması hâlinde gönderilebilecek güvenli üçüncü ülke vasfına sahip olup olmadığı doktrinde haklı tartışmalara konu olmuştur. Tartışmalar Türkiye'nin Cenevre Konvansiyonu'na koymuş olduğu çekince kaynaklanmaktadır. Türkiye Cenevre Konvansiyonu'na m. 42 kapsamında koyduğu çekince uyarınca mülteci statüsünü sadece Avrupa ülkelerinden gelenlere vermektedir. Avrupa dışından gelenlere şartlı mülteci statüsü verilmektedir. Bu kişiler Türkiye'ye güvenli üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar kabul edilmektedir⁴¹. Mülteciler ve şartlı mültecilerin faydalandıkları haklar bakımından da bazı farklılıklar vardır. Mültecilere verilen Uluslararası Koruma Statüsü Sahibi Kimlik Belgesi YUKK m. 89.4.b uyarınca aynı zamanda çalışma izni yerine geçmektedir. Şartlı mültecilere verilen Uluslararası Koruma Statüsü Sahibi Kimlik belgesi çalışma izni yerine geçmemektedir. YUKK m. 89.4.a'da belirtildiği üzere şartlı mültecilerin çalışma izni almaları gerekmektedir. Suriyeliler içinse geçici koruma adı altında topluca verilmiş ayrı bir statü uygulanmaktadır. Geçici Koruma Yönetmeliği⁴² (GKY) m. 25'te belirtildiği üzere bu statü altındakilere verilen geçici koruma kimlik belgesi Türkiye'de kalış hakkı sağlar. Bu kişilerin ikamet izni için başvuru hakkı bulunmamaktadır. Geçici koruma statüsü sahipleri GKY m. 29.2'de belirtildiği üzere çalışma izni almak şartıyla çalışma hakkına sahiptirler.

Doktrinde Türkiye'nin Sığınma Usulleri Direktifi kapsamında güvenli üçüncü ülke vasfına sahip olduğu görüşünde olanlar, güvenli üçüncü ülke

⁴⁰ TOKUZLU, (2014), s. 59-60; TOKUZLU, (2010), s. 5-6.

⁴¹ DOĞAN, s. 146-148.

⁴² R.G. T. 22.10.2014-S. 29153.

kavramının tanımlandığı Sığınma Usulleri Direktifi m. 38’de Cenevre Konvansiyonu’na çekince koymadan taraf olma şartının aranmadığını, m. 38.1.e uyarınca Cenevre Konvansiyonu’na uygun korumanın sağlanmasının yeterli olduğunu, Cenevre Konvansiyonu’na taraf olmanın dahi şart olmadığını ileri sürmektedirler. Sığınma Usulleri Direktifi’nin aradığı şartın Cenevre Konvansiyonu’nda yer alan maddi hükümlere, standartlara uygun korumanın sağlanması olduğunu belirtmektedirler⁴³. Bu görüşe göre, Türkiye 2013 yılında çıkardığı YUKK uyarınca sığınmacılara kökenlerine bakmaksızın koruma sağlamak ve Suriyeliler dâhil eğitime ve çalışma hayatına erişim imkânlarını sağlamaktadır. Bunlar Cenevre Konvansiyonuna uygun korunma sağlandığının göstergesidir⁴⁴.

Doktrindeki diğer görüşe göre güvenli üçüncü ülke kavramına dayanarak başvuruyu kabul edilemez bulabilmek için, gönderilecek ülkenin Cenevre Konvansiyonu’na taraf olması, şahsın mülteci statüsüne başvurma imkânının olması ve Cenevre Konvansiyonu m. 2-34 arasında yer alan haklara fiilen de uygun davranılıyor olması gerekir. Bu görüşe göre, Türkiye çekince koyması nedeniyle Avrupa dışından gelenlere mülteci statüsüne başvurma imkânı vermemektedir. Cenevre Konvansiyonu’nda yer alan hakları sağlamakla da yükümlü değildir. Bu nedenlerle, bu görüşe göre Türkiye güvenli üçüncü ülke vasfına sahip değildir⁴⁵. Bu görüşe göre, Türkiye Avrupa dışından gelenlere ve Suriyelilere geçici nitelikte statü ve haklar tanımaktadır. Suriyelilerin ülkede kalma hakları olmasına rağmen ikamet hakları yoktur. Mülteci statüsü verilenler haricindekilerin ülkeye uzun dönemli hukuki ve fiili entegrasyonu sağlanmamaktadır. Cenevre Konvansiyonu’ndaki haklar tam olarak tanınmamakta, bu nedenlerle mülteci statüsüne başvuramamanın yanı sıra Sığınma Usulleri Direktifi tarafından aranan Cenevre Konvansiyonu’na uygun koruma şartı da sağlanmamaktadır⁴⁶.

Türkiye’nin güvenli üçüncü ülke olduğunun kabul edilmesi durumunda AB üyesi ülkelerde sığınma başvurusunda bulunan üçüncü ülke vatandaşı veya vatansız niteliğindeki düzensiz göçmenler Sığınma Usulleri Direktifi m. 33.2 uyarınca kabul edilemez başvuru temelinde Türkiye-AB GKA vasıtasıyla

⁴³ HAILBRONNER, “Legal Requirements of the EU-Turkey Refugee Agreement”; THYM, “Why the EU-Turkey Deal is Legal...”.

⁴⁴ THYM, “Why the EU-Turkey Deal is Legal...”

⁴⁵ HATHAWAY, “Three Legal Requirements for the EU-Turkey Deal...”.

⁴⁶ PEERS/ROMAN, “The EU-Turkey and the Refugee Crisis...”; HATHAWAY, “Taking Refugee Rights Seriously...”; BOZKURT, s. 405.

Türkiye'ye iade edilebilir. Türkiye'nin güvenli üçüncü ülke olmadığının kabul edilmesi durumunda Sığınma Usulleri Direktifi m. 38.4 uyarınca bu kişilerin sığınma başvurularının esaslan incelenmesi gerekmektedir. Bu durumda ancak esasa dair şartları taşımayanlar Türkiye-AB GKA vasıtasıyla Türkiye'ye iade edilebilir.

Türkiye'nin AB mevzuatı kapsamında güvenli üçüncü ülke vasfına sahip olup olmadığı konusundaki kanaatimiz şu şekildedir: Sığınma Usulleri Direktifi m. 38.1.e uyarınca bir ülkenin güvenli üçüncü ülke vasfına sahip olması için o ülkede mülteci statüsüne başvurma imkânının bulunması ve eğer mülteci statüsü verilirse Cenevre Konvansiyonu hükümlerine uygun korumanın sağlanması gerekmektedir. Madde metninden de anlaşılacağı üzere iki şartın birlikte gerçekleşmesi gerekmektedir. Bunlardan birincisi, kişinin mülteci statüsüne başvurma imkânının olmasıdır. İkincisi ise mülteci statüsü verilirse, Cenevre Konvansiyonu hükümlerine uygun korumanın sağlanmasıdır. Doktrinde Cenevre Konvansiyonuna uygun korumanın yeterli olduğunu iddia eden görüşün, bu korumanın mülteci statüsü verilmesi ifadesiyle birlikte ele alındığını göz ardı ettiği görülmektedir. Kaldı ki, Cenevre Konvansiyonu'na uygun koruma şartı da sağlanmamaktadır. Türkiye Avrupa dışı ülkelere gelen kişilere mülteci statüsünden farklı bir statü olan şartlı mülteci statüsü vermektedir. Bu statünün içeriği ve tanıdığı haklar mülteci statüsünden farklıdır. Bu kişiler güvenli üçüncü ülkeye yerleştirilene kadar Türkiye'ye kabul edilmektedir. Geçici koruma statüsü ise Suriyeliler için oluşturulmuş olup bütünüyle kendine özgüdür. Gerek şartlı mülteci gerekse geçici koruma statüsü kapsamında tanınan hakların mülteci statüsü kapsamında tanınan haklardan daha az olduğu ve bu statülerdeki kişilere Cenevre Konvansiyonu'na uygun korumanın sağlanmadığı bir gerçektir. Avrupa dışındaki ülkelere gelenlerin Türkiye'de mülteci statüsüne başvurma haklarının olmaması ve bu kişilere Türkiye'nin Cenevre Konvansiyonu'na uygun koruma sağlamaması nedeniyle Türkiye, güvenli üçüncü ülke kriterini tanımlayan Sığınma Usulleri Direktifi m. 38.1.e hükmüne göre güvenli üçüncü ülke vasfına sahip değildir. Bu nedenle, bu kişilerin sığınma başvurusunun güvenli üçüncü ülke kavramı temelinde kabul edilemez bulunarak Türkiye-AB GKA vasıtasıyla Türkiye'ye geri gönderilmeleri bizzat AB hukuku ile çelişmektedir. AB üyesi bir ülkenin bu kişilerin sığınma başvurusunu Sığınma Usulleri Direktifi m. 38.4 uyarınca esaslan incelemesi ve ancak esasa ilişkin şartları taşımayanları Türkiye-AB GKA vasıtasıyla Türkiye'ye iade etmesi gerekir.

C. Türkiye-Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması Kapsamında Tarafların Hak ve Yükümlülükleri

1. Kendi Vatandaşlarını Geri Kabul Yükümlülüğü

Türkiye-AB GKA'nın 3.1 maddesinde Türkiye'nin kendi vatandaşlarını geri kabul yükümlülüğü, 5.1 maddesinde ise AB üyesi devletlerin kendi vatandaşlarını geri kabul yükümlülüğü aynı içerikle düzenlenmiştir. Buna göre devletler Antlaşma'nın diğer tarafının ülkesinde o devletin mevzuatına göre ülkeye girmeye, bulunmaya ya da ikamet etmeye dair hukuki koşulları sağlamayan ya da daha önce sağlayıp yitiren kendi vatandaşlarını geri kabul yükümlüdür.

Türkiye-AB GKA m. 3.2 ve m. 5.2 geri kabule konu olan Antlaşma taraflarının vatandaşlarının ergin olmayan bekar çocuklarına ve başka ülke vatandaşı olan eşlerine ilişkin bir düzenleme getirmiştir. Bu sebeple geri kabule konu olan şahsın ergin olmayan bekar çocuklarının bağımsız ikamet izni olmaması şartıyla vatandaşını geri kabul eden devlet, bu çocukları da geri kabul etmekle yükümlüdür. Ergin olmayan bekar çocukların yasal velisi diğer eş ise bu eşin bağımsız ikamet hakkına sahip olmaması hâlinde de bu çocukların geri kabul edilmesi gerekmektedir. Bu çocukların iadesi bakımından çocukların doğum yerinin veya vatandaşlığının önemi yoktur. Bu fıkralarda geri kabule konu olan kişinin, kabul eden devletin vatandaşı olmayan eşi için bir düzenleme getirilmiştir. Bu düzenlemeye göre eşin bağımsız ikamet hakkına sahip olmaması hâlinde eşin de kabul edilmesi gerekmektedir. Başka ülke vatandaşı olan eşin, Antlaşma taraflarınca kendi vatandaşlarının yanı sıra geri kabulü için eşin, kabul eden ülkeye giriş ve ülkede kalma hakkına sahip olması ayrıca evliliğin kabul eden ülkede yasal olarak tanınması gerekmektedir.

Türkiye-AB GKA m. 3.3 ve m. 5.3'te Türkiye ve AB üyesi ülkelerin eski vatandaşlarını geri kabul yükümlülükleri düzenlenmiştir. Bu fıkralarda Antlaşma'nın karşı taraf ülkesine girdikten sonra vatandaşlıktan çıkarılmış veya kendileri ayrılmış kişiler için bir düzenleme getirilmiştir. Bu düzenleme uyarınca bu kişilere buldukları ülke tarafından vatandaşlığa kabul vaadinde bulunmadığı sürece eskiden vatandaşı oldukları taraf ülke bu kişileri geri kabul yükümlüdür. Ülkelerin kendi vatandaşlarını geri kabulü konusunda milletlerarası örf adet kuralı bulunmakla birlikte bu milletlerarası örf adet kuralı sadece mevcut vatandaşlar için geçerlidir. Eski vatandaşların geri

kabulüne yönelik bir yükümlülük içermez⁴⁷. Bu kişiler vatansız konumunda oldukları için vatandaşların geri kabulüne ilişkin maddelerde yer alan şartlar yerine üçüncü ülke vatandaşlarının ve vatansızların geri kabulüne ilişkin maddelerde yer alan şartlar kapsamında geri kabullerinin gerçekleşmesi uygun olurdu⁴⁸.

Türkiye-AB GKA m.3/4. ve 5. ile m.5/4. ve 5. fıkralarında geri kabul usulü düzenlenmiştir. Buna göre, taraf devletin geri kabul talebine olumlu yanıt vermesinden sonra veya şartları oluşmuşsa m. 11.2'deki sürenin geçmesinden sonra geri kabul eden devlet, geri kabulü talep eden ülkedeki konsolosluğu tarafından geri kabul edilen kişiye üç ay geçerliliğe sahip seyahat belgesini üç iş günü içinde düzenleyecektir. Geri kabul edilen kişi hukuki veya fiili sebeplerle düzenlenen seyahat belgesi süresi içinde transfer edilememişse, geri kabul eden devletin konsolosluğu tarafından üç iş günü içinde aynı süreye sahip yeni bir belge düzenlenecektir. Kabul eden devletin ilgili ülkede konsolosluğunun olmaması veya konsolosluk tarafından yukarıda belirtilen süreler içinde seyahat belgesinin düzenlenmemesi hâlinde kabul eden devletin geri kabul başvurusuna verdiği olumlu yanıtı içeren belge kişinin seyahat belgesi niteliğine sahip olacaktır.

2. Üçüncü Ülke Vatandaşlarını ve Vatansız Kişileri Geri Kabul Yükümlülüğü

Türkiye-AB GKA'nın 4. maddesinde Türkiye'nin, 6. maddesinde ise AB üyesi devletlerin üçüncü ülke vatandaşlarını ve vatansız kişileri hangi şartlarda kabul edeceğine ilişkin yükümlülükleri aynı içerikle düzenlenmiştir. Bu çerçevede m. 4.1'de ve m. 6.1'de belirtildiği üzere Antlaşma tarafları geri kabulü talep eden üye devlet ülkesine girme, bu ülkede bulunma veya ikamet etme şartını sağlamayan veya daha önce sağlamasına rağmen yitiren kişileri belirli hâllerde geri kabulle yükümlüdür. Bu hâllerden birincisi, ilgili kişinin geri kabul başvurusu sırasında kendisinden geri kabul talep edilen devlet tarafından düzenlenmiş bir vizeye sahip olması veya o devlet tarafından verilmiş ikamet iznine sahip olmasıdır. Bu hâllerden ikincisi, ilgili kişinin kendisinden geri kabul talep edilen devlette bir müddet kaldıktan sonra ya da o devlet üzerinden transit geçiş yaparak doğrudan Antlaşma'nın diğer tarafının ülkesine yasa dışı yolla girmesidir.

⁴⁷ BATIR, s. 587.

⁴⁸ EKŞİ, (2016), s. 83.

Üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızların geri kabulü için gerekli koşulların varlığının 10. madde uyarınca ispatı gerekmektedir. Türkiye-AB GKA m. 10.1’de Antlaşma Ek 3’te yer alan belgeler ile şartın sağlandığının kanıtlanmış olacağı, m. 10.2’de ise Ek 4’te yer alan belgelerin şartın sağlandığına dair karine teşkil edeceği belirtilmiştir. Ek 4’te yer alan belgelerin doğru olmadığını kendisinden geri kabul talep edilen devlet ispat etmedikçe şart ispatlanmış kabul edilecektir.

Türkiye-AB GKA m. 4.2 ve m. 6.2 ile üçüncü ülke vatandaşlarının veya vatansız kişilerin geri kabul yükümlülüğüne bazı istisnalar getirilmiştir. Bunlardan birincisi, bu kişilerin kendisinden geri kabul talep edilen devletin uluslararası nitelikteki bir havalimanının aktarma sahasından geçerek Antlaşma’nın diğer tarafının ülkesine giriş yapmış olmalarıdır. İkincisi, geri kabulü talep eden devletin bu kişiler ülkesine girmeden veya girdikten sonra kendi ülkesine giriş için kullanılan vize veya ikamet izni vermesidir. Bu istisnanın geçerli olabilmesi için kendisinden geri kabul talep edilen devlet tarafından verilmiş daha uzun süreli bir vize veya ikamet izni olmaması gerekmektedir. Üçüncüsü, bu kişilerin geri kabulü talep eden devletin ülkesine vizesiz giriş imkânının olmasıdır.

AB-Türkiye GKA m. 4’ün 3. ve 4. fıkralarında Türkiye için, m. 6’nın 4. ve 5. fıkralarında AB üyesi devletler için üçüncü devlet vatandaşı veya vatansız kişilerin geri kabul usulüne dair düzenlemeye yer verilmiştir. Buna göre, Antlaşma tarafı devlet geri kabul talebine olumlu yanıt verdikten sonra veya şartları oluşmuşsa m. 11.2’deki sürenin geçmesinden sonra geri kabulü talep eden ülkedeki konsolosluğu aracılığıyla geri kabul edilen kişiye üç ay geçerliliğe sahip seyahat belgesini üç iş günü içinde düzenleyecektir. Geri kabul edilen kişi hukuki veya fiili sebeplerle seyahat belgesinin geçerlilik süresi olan üç ay içinde transfer edilememişse, belgenin süresi uzatılacak veya aynı geçerlilik süresine sahip yeni bir belge düzenlenecektir. Geri kabul edecek devletin ilgili ülkede konsolosluğunun olmaması veya konsolosluk tarafından yukarıda belirtilen süre içinde seyahat belgesinin düzenlenmemesi hâlinde AB’nin standart sınır dışı etme amaçlı seyahat belgesinin kullanımının kabul edildiği varsayılacaktır.

AB üyesi devletlerin üçüncü ülke vatandaşları veya vatansızları geri kabulü bakımından özel bir düzenleme Türkiye-AB GKA m. 5.3’te yer almaktadır. Buna göre, üçüncü ülke vatandaşı veya vatansız kişiye iki veya daha çok üye devlet vize veya ikamet izni vermişse daha uzun geçerliliğe sahip belgeyi düzenleyen üye devlet geri kabulle yükümlüdür. Vize veya ikamet

izni belgelerinden biri veya birkaçı geçerliliğini yitirmişse hâlen geçerli olan belgeyi düzenleyen üye devlet geri kabulle yükümlüdür. Vize veya ikamet izni veren devletlerden verilen bütün belgeler geçerliliğini yitirmişse en son geçerliliğini yitiren belgeyi veren üye devlet geri kabulle yükümlüdür.

Devletlerin kendi vatandaşlarını geri kabul yükümlülüğü bir milletlerarası örf adet kuralıdır. Bununla birlikte, kendi ülkelerinden geçerek geri kabul talep eden ülkeye girseler dahi üçüncü ülke vatandaşlarını veya vatansız kişileri geri kabul etme yükümlülüklerini öngören bir milletlerarası örf adet kuralı bulunmamaktadır. Bu ancak taraflar arasında geri kabul antlaşması yapılmasıyla mümkün olmaktadır. Geri kabul antlaşmalarının esas işlevini gösterdiği alan da budur⁴⁹.

Üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızların geri kabul yükümlülüğüne ilişkin Antlaşma hükümleri değerlendirildiğinde geri kabul yükümlülüğünün istisnaları 4. ve 6. maddelerde yer verilen yukarıda açıkladığımız hâllerle sınırlıdır. Bunun haricinde kamu düzeni, güvenliği, sağlığı gibi nedenlerle geri kabul talebinin reddedilmesi mümkün değildir. Bu sebeplere dayalı istisna sadece m. 14'te yer alan transit geçiş sağlama yükümlülüğü açısından öngörülmüştür. Üçüncü ülke vatandaşları ve vatansız kişiler açısından bu istisnalara yer verilmemesi, terör problemi olan Türkiye açısından sorunlu bir düzenlemedir. Transit geçiş yükümlülüğü sağlanması açısından bu istisnaya yer verilirken ülkeye kabul bakımından istisnaya yer verilmemiş olması da ayrıca bir çelişkidir⁵⁰. Düzenlemedeki sorunlu bir diğer konu da geri kabulü talep eden devlete yasal yollardan girmiş ve ikamet etmekteyken bu özelliklerini sonradan kaybeden üçüncü ülke vatandaşları veya vatansızların da geri kabulü ile yükümlü olunmasıdır. Bu kişilerin başlangıçta hukuka uygun olan durumlarını sonradan yitirmeleri Türkiye üzerinden bu ülkelere gitseler de bu aşamada durumları hukuki olduğu için Türkiye'yi bağlamamalıdır⁵¹.

3. Transit Geçiş Sağlama Yükümlülüğü

Transit geçiş kavramı Türkiye-AB GKA m. 1.m'de tanımlanmıştır. Buna göre, transit geçiş Antlaşma tarafı olmayan üçüncü ülke vatandaşlarının ya da vatansız kişilerin transit geçişi talep eden devlet sınırlarından döneceği ülkeye seyahat ederken transit geçiş talep edilen devlet sınırlarından geçişleri

⁴⁹ BATIR, s. 588.

⁵⁰ EKŞİ, (2016), s. 90-91.

⁵¹ POROY, s. 45.

anlamına gelmektedir. Türkiye-AB GKA m. 14'te taraf ülkelerde bulunan düzensiz göçmen konumundaki üçüncü ülke vatandaşları veya vatansız kişilere ilişkin Antlaşma taraflarının transit geçiş sağlama yükümlülüğü düzenlenmiştir. Türkiye-AB GKA m. 14'ün 1. ve 2. fıkraları uyarınca bu yükümlülüğün var olması için üçüncü ülke vatandaşı veya vatansız kişinin geri kabulünü menşe ülkesinin kabul etmiş olması ve Antlaşma tarafı devlet tarafından o ülkeye, doğrudan uçuş bulunmaması vb. nedenlerle, doğrudan gönderilemiyor olması gerekir.

Transit geçiş talebinin hangi hâllerde reddedilebileceği m. 14.3'te düzenlenmiştir. Bu hâllerden birincisi, transit geçişi talep edilen üçüncü ülke vatandaşı veya vatansız kişinin gönderileceği menşe ülkesinde veya transit geçeceği diğer ülkelerden birinde ırkı, dini, vatandaşlığı, siyasi görüşü veya belli bir sosyal gruba aidiyeti nedeniyle işkence, insanlık dışı veya onur kırıcı muameleye, zulme, ölüm cezasına muhatap olma riskinin bulunmasıdır. Bu düzenleme ile geri göndermeme ilkesine yer verildiği görülmektedir. Bu hâllerden ikincisi, transit geçiş konu olacak kişinin menşe ülkede veya transit geçeceği diğer ülkelerden birinde cezai yaptırıma tâbi olacak olmasıdır. Bunun için cezanın ağırlığı veya siyasi vb. suç olup olmaması gibi bir ayırım yapılmamıştır. Bu hâllerden üçüncüsü, transit geçiş sağlama talep edilen devletin kamu düzeni, sağlığı, güvenliği veya diğer milli menfaatleri için ilgili şahsın tehlike oluşturmasıdır. Bu hâllerin sonradan oluşması veya ortaya çıkması hâlinde ya da menşe ülkesi veya diğer transit ülkelerin kişiyi kabul etmesi sağlanmazsa verilen transit geçiş izni iptal edilecektir.

4.Avrupa Birliği'nin Teknik Yardım Sağlama Yükümlülüğü

Türkiye-AB GKA m. 23'te ve Antlaşma'nın ekinde yer alan Teknik Desteğe İlişkin Ortak Bildiri'de AB'nin Antlaşma'nın uygulanması için Türkiye'ye teknik yardım sağlama yükümlülüğü düzenlenmiştir. Teknik yardım Türkiye'nin göç ve sınır yönetimi kapasitesinin artırılmasına odaklanmıştır. Bu çerçevede teknik yardım düzensiz göç ve insan kaçakçılığı ile mücadelede sınır kontrol mekanizmaları ve bütünleşmiş sınır yönetiminin oluşturulması, yabancılar ve iltica hukukuna ilişkin Türk mevzuatının AB hukuku ile uyumlaştırılması noktasında YUKK'un hazırlanması, göç yönetimi konusunda Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kurulması, göç ve iltica ile ilgili personelin eğitilmesi konusunda yapılan yardımları ifade etmektedir⁵².

⁵² AYDIN-DÜZGİT/KEYMAN/BIEHL, s. 7; OTT, s. 15.

Teknik yardımın önemli bir unsuru da AB'nin Türkiye'ye mali yardım sağlamasıdır. Türkiye-AB GKA'nın dibacesinde Antlaşma'nın ortak sorumluluk, dayanışma ve Antlaşma tarafları arasında göç akımlarının yönetiminde eşit ortaklık ilkelerine dayandığı belirtilmiştir. Bu bağlamda AB'nin Türkiye'ye Antlaşma'nın uygulanmasında destek olmak amacıyla mali kaynaklar sağlamaya hazır olduğu vurgulanmıştır. Türkiye-AB GKA'nın teknik yardım başlıklı 23. maddesinde Antlaşma'nın dibacesindeki ifadeler Antlaşma maddesi hâline getirilmiştir. Bu çerçevede, Antlaşma'nın ortak sorumluluk, dayanışma ve eşit ortaklık temelinde uygulanacağına dair tarafların taahhütleri yer almaktadır. Maddede, AB Antlaşma'nın uygulanmasında Türkiye'yi desteklemek üzere mali yardım taahhüdünde bulunmuştur. Mali yardım sırasında kapasite ve kurumsal gelişime özel önem verileceği ve Türkiye ile AB'nin üzerinde anlaştığı mevcut ve gelecekteki önceliklere göre mali yardım sağlanacağı belirtilmiştir. Türkiye-AB GKA ekinde yer alan Teknik Desteğe İlişkin Ortak Bildiri'de mali desteğin Türkiye'nin düzensiz göçmenlerin Türkiye'ye girişi, kalışı ve ülkeden çıkışını engellemek için kapasite oluşturulması ve artırılmasında kullanılacağı belirtilmiştir. Bu çerçevede, mali yardım sınır gözetleme donanımları alma, geri kabul merkezleri ve sınır polisi için gerekli yapıları kurma ve eğitim faaliyetleri için kullanılacaktır.

III. 18 MART 2016 TARİHLİ TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ ZİRVE BİLDİRİSİ

A. Tarafların Taahhütleri

Türkiye ile AB arasında 18 Mart 2016 tarihinde göç krizini ele alan bir zirve toplantısı yapılmış ve toplantının sonunda tarafların belirli konularda mutabakatını içeren 18 Mart 2016 tarihli zirve bildirisi yayınlanmıştır. Zirvenin yapılmasında 2015 yılında AB'ye yaşanan yoğun düzensiz göç dalgası etkileyici olmuştur. 2015 yılı içerisinde AB'ye çoğunluğu Suriyeli olan 800.000'den fazlası Türkiye üzerinden olmak üzere toplamda 1,5 milyon düzensiz göçmen ulaşmıştır⁵³.

Zirve bildirisinin başlangıç kısmında 29 Kasım 2015 tarihli Ortak Göç Eylem Planı'na atıf yapılmış ve planın uygulanmasında tarafların kararlılığı teyit edilmiştir. Türkiye'nin Türkiye'den Yunanistan'a giren ve uluslararası korumaya muhtaç olmayan düzensiz göçmenleri geri kabul etmeye ve Türk

⁵³ BATIR, s. 599; APAN, s. 432.

karasularında yakalanan düzensiz göçmenleri geri almaya dönük mutabakatını 7 Mart 2016 tarihinde bildirdiği belirtilmiştir⁵⁴. Başlangıç kısmında yer verilen bir diğer önemli husus AB'nin Sığınmacı Mali İmkânı'nın 3 milyar avroluk kısmını somut projelere dayalı dağıtmaya başladığı bilgisidir. Bu hususları belirttikten sonra Başlangıç kısmında son olarak Türkiye ve AB'nin Türkiye'den AB'ye gerçekleşen düzensiz göçe son vermeye karar verdikleri belirtilerek, bu amaç doğrultusunda zirve bildirisinde yer alan 9 madde konusunda mutabakata vardıkları ifade edilmiştir. Bu maddelerde yer alan taahhütlerden makalemizin konusunu oluşturan düzensiz göçle mücadele ile doğrudan ilişkili olanlar aşağıda ele alınmaktadır.

Zirve bildirisinin 1. maddesinde Türkiye'nin geri kabul yükümlülüğüne yer verilmiştir. Buna göre, Türkiye'den Yunan adalarına geçen tüm yeni düzensiz göçmenlerin 20 Mart 2016 tarihinden itibaren Türkiye'ye uluslararası hukuka uygun şekilde iade edileceği belirtilmiştir. Bu çerçevede düzensiz göçmenlerin toplu sınır dışı edilmeyecekleri ve geri göndermeme ilkesine riayet edileceği belirtilmiştir. Aynı maddede Yunanistan için öngörülen önemli bir yükümlülük yer almaktadır. Buna göre, Türkiye'den Yunan adalarına ulaşmış göçmenlerin usule uygun şekilde kayıt altına alınacağı ve bu göçmenler tarafından yapılan her sığınma başvurusunun Yunanistan tarafından Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ile iş birliği yapılarak Sığınma Usulleri Direktifi uyarınca bireysel olarak işleme konulacağı belirtilmiştir. Türkiye'ye ancak sığınma başvurusu yapmayanlar veya başvuruları Sığınma Usulleri Direktifi uyarınca kabul edilemez veya dayanaktan yoksun bulunarak reddedilenler iade edilebilecektir⁵⁵. Makalemizin ilgili kısmında AB Düzenlemeleri uyarınca düzensiz göçmenlerin sığınma hakkına ilişkin yaptığımız açıklamalar 18 Mart 2016 tarihli zirve bildirisini uyarınca iade edilecek düzensiz göçmenler için de geçerlidir.

Zirve bildirisinin önemli maddelerinden bir diğeri 2. maddedir. Bu maddeye göre Yunan adalarından Türkiye'ye iade edilen her bir Suriyeli için Türkiye'den bir Suriyeli AB tarafından kabul edilecektir. Bununla birlikte, AB korunmaya muhtaç gruplara dönük BM kriter ve kararlarını dikkate alarak bu kabulü gerçekleştirecektir. Ayrıca, daha önce AB'ye düzensiz göçmen olarak girmemiş ya da girmeye çalışmamış Suriyelilere öncelik verilecektir. AB'nin kabul yükümlülüğüne dönük bir diğer sınırlama sayı sınırlamasıdır.

⁵⁴ 18 Mart 2016 Tarihli Türkiye-AB Zirve Bildirisi, s. 1.

⁵⁵ 18 Mart 2016 Tarihli Türkiye-AB Zirve Bildirisi, s. 2.

Buna göre, ilk etapta 20 Temmuz 2015 tarihli AB Adalet ve İçişleri Konseyi toplantısındaki taahhütlerden kalan 18.000 kişi AB'ye yerleştirilecektir. Daha fazla yerleştirme ek olarak en çok 54.000 kişiye kadar gerçekleşecektir. Yukarıda belirtilen toplam sayı olan 72.000 sayısının aşılması hâlinde bu mekanizmaya son verileceği belirtilmiştir⁵⁶. Bu düzenleme uyarınca AB'nin Türkiye'ye iade edilecek düzensiz göçmen karşılığı Türkiye'den kabul edip AB'de yerleştireceği Suriyeli sayısını 72.000 kişi ile sınırladığı anlaşılmaktadır. Zirve bildirisinde sayının 72.000'e ulaşması hâlinde bu mekanizmanın sona ereceği belirtilmiş ancak mutabakatın sona erip ermeyeceğine ilişkin bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Sayının aşılması hâlinde Türkiye tarafından geri kabule devam edilmesi yükümlülük dengesini bozucu niteliktedir.

Zirve bildirisinin 3. maddesinde Türkiye'nin Türkiye'den AB'ye yönelik düzensiz göçün gerçekleştiği deniz ve kara güzergahlarını önlemek için her türlü tedbiri alacağı belirtilmiştir. Türkiye bu amaç doğrultusunda AB ve Türkiye'nin komşu devletleri ile iş birliği yapacaktır. Zirve bildirisinin 4. maddesinde düzensiz göç sona erdiğinde veya büyük ölçüde azaldığında Gönüllü İnsani Kabul Planı uygulanacağı ve AB üyesi ülkelerin bu plana gönüllülük esasında katkıda bulunacağı belirtilmiştir⁵⁷. Bu düzenleme muğlak ve AB'ye yükümlülük getirmemektedir.

Zirve bildirisinin bir diğer önemli maddesi AB'nin Türkiye'ye yapmayı taahhüt ettiği mali yardıma ilişkin 6. maddedir. Buna göre, AB'nin Türkiye için Sığınmacı Mali İmkânı kapsamında başlangıç olarak tahsis ettiği 3 milyar avronun ödenmesini hızlandıracığı ve Mart sonundan önce Türkiye'nin sağlayacağı bildirimler ile belirlenecek geçici koruma statüsü sahibi kişilere yönelik daha fazla projenin finansmanının sağlanacağı belirtilmiştir. Bu projelerden sağlık, eğitim, altyapı ve gıda ile diğer yaşam giderlerine dönük olanlara öncelik verilecektir. Bu kaynakların tamamıyla kullanılmasına yaklaşıldığında ve Türkiye'nin önceki maddelerde belirtilen yükümlülükleri yerine getirmesi durumunda, AB'nin Sığınmacı Mali İmkânı çerçevesinde 2018 sonuna kadar 3 milyar avroluk ilave fonu devreye sokacağı maddede belirtilmiştir.⁵⁸ Bununla birlikte, fiilen yapılan yardım 750 milyon avro düzeyinde kalmıştır⁵⁹.

⁵⁶ 18 Mart 2016 Tarihli Türkiye-AB Zirve Bildirisi, s. 2.

⁵⁷ 18 Mart 2016 Tarihli Türkiye-AB Zirve Bildirisi, s. 3.

⁵⁸ 18 Mart 2016 Tarihli Türkiye-AB Zirve Bildirisi, s. 3.

⁵⁹ BATIR, s. 600.

Suriyelilere dönük AB'nin bir diğer taahhüdü ise m. 9'da yer almaktadır. Buna göre, AB üyesi devletlerin, Suriye'nin Türkiye sınırına yakın alanlarında insani koşulları iyileştirme amacı ve yerel nüfus ve mültecilerin daha güvenli alanlarda yaşamasını sağlamak amacı doğrultusunda Türkiye ile her türlü ortak çabayı göstereceği belirtilmiştir⁶⁰. Zirve bildirisinde yer alan bir diğer içeriği belirsiz düzenleme de budur. Bildirinin sonunda mutabakat konusu hususların taraflarca eş zamanlı olarak iletileceği ve aylık olarak ortaklaşa izleneceği belirtilmiştir.

B. 18 Mart 2016 Tarihli Türkiye-Avrupa Birliği Zirve Bildirisi'nin Hukuki Niteliği

Türkiye ile AB arasında 18 Mart 2016 tarihinde gerçekleşen zirve neticesi yayınlanan metin taraflarca da farklı adlandırmalara konu olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı tarafından mutabakat olarak isimlendirilen metin⁶¹, AB tarafından "AB-Türkiye bildirisi" olarak adlandırılmış ve kamuoyu ile basın açıklaması başlığı altında paylaşılmıştır⁶². Metnin hukuki niteliği, uluslararası antlaşma olup olmadığı ve buna bağlı olarak içeriğinde yer alan taahhütlerin bağlayıcılık gücü gerek doktrinde gerek ABAD kararlarında tartışma konusu olmuştur.

Metnin hukuki niteliğine dair doktrindeki temel tartışmalar metnin şekline, içeriğinde kullanılan terim ve ifadeler ve AB Konseyi tarafından uluslararası antlaşma yapmak için uyulması gereken kurallara uyulmamasının sonuçlarına dayalı olarak yapılmıştır. Doktrindeki tartışmalara geçmeden önce Antlaşmalar Hukukuna Dair Viyana Konvansiyonu⁶³ (Viyana Konvansiyonu) kapsamında antlaşma tanımını ve Milletlerarası Adalet Divanı'nın (MAD) konu ile ilgili önemli iki kararını ele alacağız.

Viyana Konvansiyonu'nun 1. maddesi uyarınca devletler arasındaki antlaşmalara uygulanmasına ve Türkiye'nin Viyana Konvansiyonu'na

⁶⁰ 18 Mart 2016 Tarihli Türkiye-AB Zirve Bildirisi, s. 4.

⁶¹ Türkiye-AB Arasında 18 Mart'ta Varılan Mutabakata İlişkin Soru-Cevaplar, "https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-arasinda-18-mart_ta-varilan-mutabakata-iliskin-soru-cevaplar.tr.mfa", Erişim tarihi: 22.03.2020.

⁶² EU-Turkey statement, 18 March 2016, "https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/", Erişim tarihi: 22.03.2020.

⁶³ Vienna Convention on the Law of Treaties (with annex). Concluded on Vienna on 23 May 1969, "https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201155/volume-1155-I-18232-English.pdf" Erişim tarihi: 22.03.2020.

taraf olmamasına rağmen birçok hükmü uluslararası örf adet hukukunun parçası niteliğindedir⁶⁴. Viyana Konvansiyonu m. 2.1.a’da antlaşma kavramı tanımlanmıştır. Buna göre “antlaşma, ister bir isterse ilgili birden fazla belgede yer alsın ve adlandırılması ne olursa olsun devletler arasında yazılı şekilde akdedilen ve milletlerarası hukuka tâbi olan milletlerarası anlaşma demektir.” Bu çerçevede, Viyana Konvansiyonu’nun hazırlık çalışmaları sırasında Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun antlaşma tanımına dair taslak maddede de belirtildiği üzere adlandırılma “antlaşma” yanı sıra konvansiyon, protokol, şart, bildiri, nota teatisi, tutanak, mutabakat zaptı olabilir⁶⁵. Şekle ve adlandırmaya dair özel bir kural olmayıp tamamıyla tarafların niyet ve iradesine tâbidir. Antlaşma olup olmadığının belirlenmesinde önemli olan içeriğinde hukuki taahhütte bulunulup bulunulmadığı, yükümlülük yüklenilip yüklenilmediği ve tarafların bağlanma iradesidir⁶⁶. Şekle dair bir başka konu olan imzanın temel fonksiyonu tarafların anlaştıkları hususları, rızalarını belgelemesidir. Bununla birlikte, tarafların anlaşması başka yollarla örneğin, uluslararası konferans bildirisinde yer vererek veya paraflanarak da belgelenebilmektedir. Bu çerçevede imza şart değildir⁶⁷.

Antlaşmaların şekli, adlandırılması meselesi MAD tarafından Yunanistan ve Türkiye arasındaki Ege Denizi davasında ele alınmıştır⁶⁸. Bu davada Türkiye ve Yunanistan başbakanlarının yaptıkları toplantı neticesi yayınlanan ortak bildiri de iki ülke arasındaki karasuları ve kıta sahanlığı uyumsuzluğunun MAD tarafından çözülmesine ilişkin bir ifade yer almıştır. Yunanistan buna dayanarak MAD’a başvurmuştur. Ortak bildiri imza veya paraf taşımamaktadır ve toplantı sonrası doğrudan basına açıklanmıştır. Türkiye ortak bildirinin uluslararası hukuk altında uluslararası antlaşma seviyesinde bir metin olmadığını, eğer öyle olduğu kabul edilseydi Türkiye tarafından onay işleminden geçirilmesi gerektiğini ve bunun yapılmadığını ileri sürmüştür. Buna karşılık Yunanistan, isimlendirmenin önemli olmadığını ortak bildirinin de uluslararası antlaşma niteliğinde olabileceğini belirtmiştir⁶⁹.

⁶⁴ BROWNLIE, s. 608.

⁶⁵ Yearbook of ILC (1962), ii. 161, BROWNLIE, s. 608’den naklen.

⁶⁶ BROWNLIE, s. 608-609.

⁶⁷ BROWNLIE, s. 610.

⁶⁸ Aegean Sea Continental Shelf Case (Greece v. Turkey) Jurisdiction and Admissibility, Judgment of 19 December 1978, “<https://www.icj-cij.org/files/case-related/62/062-19781219-JUD-01-00-EN.pdf>”, Erişim tarihi: 22.03.2020.

⁶⁹ Aegean Sea Continental Shelf Case (Greece v. Turkey), par. 95.

MAD, uluslararası hukuk altında metnin isminin ortak bildiri olmasının önemli olmadığını, uluslararası antlaşma olup olmadığı konusunda belirleyici olanın içeriğinin niteliği olduğunu belirtmiştir. Bunun ise metinde yer alan ifadelerden, metnin bağlamından ve hazırlandığı şartlardan anlaşılacağını belirtmiştir⁷⁰. MAD, ortak bildirin içeriğinde, “karar”, “yükümlülük” gibi terimlerin kullanıldığını ve bu ifadelerin tarafların kendilerini bağlama niyetlerinin işareti niteliğinde olsa da antlaşmanın çerçevesinden ve özellikle önceki ve sonraki müzakereler ile diplomatik teatilerden tarafların uyuşmazlığı MAD’a sunmak için koşulsuz olarak yükümlülük üstlenmediğinin anlaşıldığı sonucuna ulaşmıştır. Bu çerçevede, ortak bildiri metninin uluslararası antlaşma niteliğinde olmadığına ve uyuşmazlık konusunda yetkisinin bulunmadığına karar vermiştir⁷¹.

MAD’ın konuyu ele aldığı bir başka dava Katar-Bahreyn davasıdır⁷². Davada Katar ve Bahreyn dışişleri bakanları arasında Suudi Arabistan dışişleri bakanının da hazır bulunduğu müzakerelere ilişkin toplantı tutanaklarının uluslararası antlaşma olup olmadığı ele alınmıştır. MAD, toplantı tutanaklarının içeriğinde tarafların hangi konularda anlaştığının ifade edildiğini, daha önce üstlenilen yükümlülüklerin teyit edildiğini belirtmiştir. MAD, toplantı tutanaklarında Suudi Arabistan kralının arabuluculuğunun devam etmesi ve daha önce mahkemeye başvurmama konusundaki anlaşmanın yer aldığını ve hangi hâllerde mahkemeye başvurulacağına yer verildiğini ifade etmiştir. MAD, toplantı tutanağının sadece müzakerelerin not edildiği metin niteliğinde olmadığını, tarafların üzerinde anlaştıkları ve anlaşamadıkları meseleleri özetlediğini, tarafların yükümlülüklerini içerdiğini ve böylece uluslararası hukuk altında karşılıklı haklar ve borçlar oluşturduğunu belirtmiştir. Bu nedenle toplantı tutanaklarının uluslararası antlaşma niteliğinde olduğu ve uyuşmazlık konusunda MAD’ın yetkili olduğu sonucuna varmıştır⁷³.

Gerek Viyana Konvansiyonu’nda yer alan antlaşma tanımından gerekse MAD’ın yukarıda incelediğimiz konuya ilişkin iki önemli karardan bir

⁷⁰ Aegean Sea Continental Shelf Case (Greece v. Turkey), par. 96.

⁷¹ Aegean Sea Continental Shelf Case (Greece v. Turkey), par. 104, 106.

⁷² Case Concerning Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain (Qatar v. Bahrain) Jurisdiction and Admissibility, Judgment of 1 July 1994, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/87/087-19940701-JUD-01-00-EN.pdf> Erişim tarihi: 22.03.2020.

⁷³ Case Concerning Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain, par. 24-25.

metnin milletlerarası antlaşma olup olmadığının tespitine ilişkin şu sonuçlar çıkmaktadır: Metnin adlandırılması ve imza taşıyıp taşınamaması önemli değildir. Metnin milletlerarası antlaşma olup olmadığının tespitinde iki kriter önem taşımaktadır. Bunlar metnin içeriği ve antlaşmanın müzakere edildiği çerçevedir. Buna göre metin taraflar arasında yükümlülükler, haklar ve borçlar doğuran ifadeler içermelidir. Bununla birlikte, bu tek başına yeterli olmayıp aynı zamanda metnin bağlamından ve müzakere edildiği çerçeveden tarafların bağlanma niyetleri anlaşılmalıdır.

18 Mart 2016 tarihli metnin hukuki niteliğine, milletlerarası antlaşma olup olmadığına dair doktrindeki görüşler şu şekilde ifade edilebilir: Doktrinde bir görüş tarafından 18 Mart 2016 tarihli metnin bildiri başlığını taşıması ve basın açıklaması şeklinde Avrupa Konseyi tarafından kamuoyu ile paylaşılması nedeniyle uluslararası antlaşma niteliğinde olmadığı ileri sürülmüştür. Bu görüşe göre uluslararası antlaşma niteliğinde olmaması nedeniyle hukuken bağlayıcı değildir. Ayrıca gerek AB organları nezdinde gerek ulusal düzeyde uygun bulunmasına ilişkin bir prosedür ve metne karşı başvurulabilecek bir hukuki yol yoktur⁷⁴.

Doktrindeki diğer görüş, AB'nin Viyana Konvansiyonu'na taraf olmamasına rağmen Viyana Konvansiyonu'nun birçok hükmünün örf adet hukukunu yansıttığını ve Viyana Konvansiyonu m. 2.1.a'da yer alan antlaşma tanımının bu nitelikte olduğunu belirterek bu tanım çerçevesinde değerlendirme yapmıştır. Bu görüşe göre metin AB tarafından AB-Türkiye bildirisi başlığı ile yayımlansa da metnin hem içeriği hem de bağlamı metnin uluslararası antlaşma olduğunu göstermektedir. Metnin içeriğinde tarafların düzensiz göçe son vermeye "karar verdikleri" ifadesinin bulunduğu ve bu amaçla tarafların bir dizi eylem maddeleri üzerinde "anlaştıkları" ifadesinin yer aldığını, bu çerçevede Türkiye'nin düzensiz göçmenleri geri kabul etmeyi taahhüt ettiğini, AB'nin ise Türkiye'nin kabul edeceği her bir düzensiz göçmene karşılık bir Suriyeliyi AB'ye yerleştirmeyi taahhüt ettiğini ifade etmiştir. Metnin kabulünden sonra Yunanistan'ın düzensiz göçmenleri iade için yasa çıkardığını, Türkiye'nin ise 4 Nisan 2016'da ilk göçmenleri fiilen kabul ettiği belirtilmiştir. Bu görüşe göre gerek metinde yer verilen ifadeler gerekse tarafların metin sonrası yaptıkları eylemlerden bağlanma niyetlerinin olması nedeniyle 18 Mart 2016 tarihli metin uluslararası antlaşma niteliğindedir⁷⁵.

⁷⁴ PEERS, "The Draft EU/Turkey Deal..."; PEERS, "The Final EU/Turkey Refugee Deal...".

⁷⁵ SPIJKERBOER/DEN HEIJER, "Is the EU-Turkey Refugee and Migration Deal a Treaty?".

Doktrindeki bir diğer görüşe göre, metin bildiri başlığı altında yayınlanmış olsa da metnin içeriğinde yer alan ve taraflarca üstlenilen yükümlülükler ve kullanılan dil bir bildiriden fazlasını ifade etmektedir. Metinde tarafların “anlaşmaya vardıkları” ifadesine yer verilmekte, ayrıca üzerinde anlaşmaya varılan konuların yerine getirilmesinin aylık bazda izleneceği ifade edilmektedir. Bu ifadeler metnin bağlayıcılık gücünü göstermektedir⁷⁶. Bununla birlikte, bu görüşe göre gerek AB’nin gerekse Türkiye’nin 18 Mart 2016 tarihli metni kendi iç usullerine göre onaylamamış ve resmî gazetelerinde yayınlamamış olmaları her iki tarafın da metnin uluslararası antlaşma olmadığı düşüncesinden kaynaklanmaktadır. 18 Mart 2016 tarihli metnin taraflarca antlaşmalar için gerekli olan onay safhasından geçirilmemesinin yanı sıra bu metin aynı zamanda AB’nin İşleyişine İlişkin Antlaşma’nın uluslararası antlaşma yapma usulünü düzenleyen 218. maddesine aykırı olarak yapılmıştır. Bu madde uyarınca bir uluslararası antlaşma yapılmadan önce Avrupa Parlamentosu’nun muvafakatinin alınması gerekirken bu muvafakat alınmamıştır. Antlaşma yapmaya dair iç usullere uyulmamasının Viyana Konvansiyonu m. 46.1’de antlaşmanın geçersizliğine yol açmayacağı belirtilse de aynı maddenin 2. fıkrasında bu aykırılığın aşikâr ve iç hukukun temel bir kuralına dair olması istisna kabul edilmiştir. Bu görüşe göre metnin onay süreciyle ilgili taraflarca hiçbir adım atılmaması temel öneme sahip kuralın ihlal edildiğinin de göstergesidir. Bu ihlal nedeni ile de metin uluslararası antlaşma kabul edilse dahi geçersiz kabul edilecektir. Bu görüşe göre Viyana Konvansiyonu m. 2.1.a’da yer alan tanımda “adlandırması ne olursa olsun” ifadesine yer verilmesi nedeniyle tarafların belirli konulardaki mutabakatlarının zaptı niteliğindeki AB tarafından bildiri başlığı ile yayınlanan metin atipik bir uluslararası antlaşma olarak kabul edilebilecektir. Bununla beraber, yukarıda yer verilen gerekçeler uyarınca uluslararası antlaşma olarak kabul edilse bile geçersiz olacaktır⁷⁷.

18 Mart 2016 tarihli metnin ABAD kararlarına da konu olmuştur. Kararlarda düzensiz göçmen konumundaki davacılar 18 Mart 2016 tarihli metnin bir uluslararası antlaşma olduğunu ve bu uluslararası antlaşmaya göre Türkiye’ye iade edilebileceklerini, ancak hukuka aykırı bir uluslararası antlaşma olması nedeniyle ABAD tarafından AB’nin İşleyişine dair Antlaşma’nın 263. Maddesinde yer alan denetim mekanizması uyarınca iptal edilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bahse konu madde ile ABAD’a AB kurumlarının üçüncü

⁷⁶ EKŞİ, (2017), s. 63.

⁷⁷ EKŞİ, (2017) s. 79-81.

kişiler üzerinde etki doğuracak tasarruflarının hukuka uygunluğunu denetleme imkânı verilmektedir⁷⁸. ABAD’ın her üç kararı da aynı içerikte olup aynı gün yayınlanmışlardır. ABAD bu kararlarında aşağıdaki sonuçlara ulaşmıştır⁷⁹:

ABAD, 29 Kasım 2015 tarihinde Türkiye Başbakanı ile AB devlet ve hükümet başkanlarının bir araya geldiğini ve Ortak Eylem Planı üzerinde anlaştığını ve bu eylem planında AB’ye yasa dışı göçü önlemek için işbirliğini güçlendirmeye karar verildiğini, aynı zamanda tarafların Türkiye’den Yunan adalarına giden yasadışı göçmenlerin Türkiye tarafından kabul edilmesi, bunun karşılığında kabul edilen her bir Suriyeliye karşılık Türkiye’den bir Suriyelinin AB’ye yerleştirilmesi konusunda görüş birliğine vardığını belirtmiştir. 18 Mart 2016 tarihli metnin AB Konseyi internet sitesinde basın açıklaması olarak yayınlandığı ve bu basın açıklamasının 29 Kasım 2015 tarihinde uzlaşılacak eylem planının bir parçası olduğu belirtilmiştir. ABAD, metnin basın açıklaması olarak yayınlanmasının, metnin içeriğinin ve metni kabul edenlerin niyetinin hukuken bağlayıcı bir uluslararası antlaşma yapmak olmadığını göstergesi olduğunu belirtmiştir. Özellikle İngilizce metinde kullanılan dilin ve terimlerin, zorunluluk bildiren ve uluslararası antlaşmalarda kullanılan “shall” ifadesi yerine daha belirsiz “will” ifadesinin kullanılmasının, hukuken bağlayıcı bir metin olmadığını gösterdiğini ve zaten metnin basın açıklaması şeklinde duyurulduğunu ifade etmiştir. ABAD, taraflardan AB Konseyi ve AB Komisyonu’nun metnin bir uluslararası antlaşma olmadığı ve üçüncü kişiler açısından sonuç doğurucu politik taahhüt içermediği görüşlerini ve her üç davacının da metinde yer alan anlaşmaya varma, kararlaştırma, teyit etme gibi ifadelerin ve her iki tarafın da taahhütlerinin yer aldığı dolayısıyla metnin bir uluslararası antlaşma olduğu görüşlerini ileri sürdüğünü belirtmiştir. ABAD, m. 263 uyarınca AB kurumları tarafından yapılan ve üçüncü kişiler üzerinde etkisi olan tasarrufları denetleyebileceğini belirttikten sonra AB-Türkiye basın açıklaması şeklinde yayınlanan metnin AB Konseyi üyeleri ile Türk muhatapları arasında yapılan toplantı sonucunda kaleme alındığını, metinde yer alan eylemler hakkındaki anlaşmanın AB ile Türkiye arasında yapıldığını bununla birlikte toplantıya katılan devlet temsilcilerinin AB Konseyi adına mı yoksa kendi devletlerini temsilen mi katıldığının belirlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. ABAD, her ne kadar metin AB Konseyi tarafından Konsey’in

⁷⁸ EKŞİ, (2017), s. 65.

⁷⁹ Case T-257/16, *NM v European Council*, 28 Şubat 2017 (2) Case T-193/16, *NG v European Council*, 28 Şubat 2017 (3) Case T-192/16, *NF v European Council*, 28 Şubat 2017, EKŞİ, (2017), s. 68-73’ten naklen.

görev alanına giren dışişleri ve uluslararası ilişkiler başlığı altında, üye devlet başkanlarının ve hükümet temsilcilerinin katıldığı uluslararası zirve şeklinde yayınlansa da bundan bu kişilerin AB Konseyi üyesi olarak mı yoksa kendi devletlerinin temsilcisi olarak mı katıldıklarının anlaşılmasını ifade etmiştir. Metnin içeriğinde yer alan AB Konseyi üyeleri ifadesinin AB Konseyi tarafından bu üyelerin hükümet ve devlet başkanları şeklinde anlaşılması gerektiğinin belirtildiğini ve AB ile Türkiye Cumhuriyeti bazı hususlarda anlaşmışlardır ifadesine de metni anlaşılır kılmak için yer verildiğinin AB Konseyi tarafından ifade edildiği ABAD kararında belirtilmiştir. ABAD, AB Konseyi'nin sunduğu belgelere dayanarak toplantıya katılanların AB Konseyi Üyesi sıfatı ile değil kendi devletlerini temsilen katıldığı, AB Konseyi ve AB Komisyonu başkanlarının fiilen toplantıya katılmalarına rağmen resmen davet edilmediklerini ve bulunmalarının görüşmelerin AB Konseyi ile Türkiye arasında gerçekleştiğini göstermeyeceğini, metinde yer alan Avrupa Konseyi üyeleri ve AB ifadelerinin üye devlet temsilcileri şeklinde anlaşılması gerektiğini ve AB adına bir uluslararası antlaşma yapılmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu nedenle de m. 263 uyarınca denetim yetkisi olmadığına karar vermiştir. Bununla birlikte, metnin içeriğinin belirsiz olmasına dayanarak masrafları tarafların yarı yarıya ödemesine karar vermiştir.

ABAD'ın 18 Mart 2016 tarihli metnin hukuki niteliğine dair kararlarında metnin içeriğinden ziyade adlandırılması ve metnin tarafları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bununla birlikte, kararların yukarıda yer verilen içeriğinden, ABAD'ın zorlama ve kararların içeriğinde verilen olgularla çelişen sonuçlara ulaştığı görülmektedir.

Doktrindeki görüşlere ve ABAD kararlarına yer verdikten sonra 18 Mart 2016 tarihli metnin hukuki niteliği kanaatimizce yukarıda yer verdiğimiz bir metnin uluslararası antlaşma niteliğine sahip olup olmadığına dair kriterler çerçevesinde ele alınmalıdır. Bu çerçevede, metnin adı önemli olmayıp, metnin içeriğinin hak ve borç doğurucu nitelikte olup olmadığı ve metnin içeriğinden ve çerçevesinden, hazırlandığı şartlardan tarafların bağlanma niyetlerinin olup olmadığının tespiti gerekmektedir. Bu doğrultuda, metnin AB tarafından "bildiri" olarak adlandırılmasının ve basın açıklaması başlığı altında yayınlanmasının önemi yoktur. Önemli olan iki husustan birincisi metnin içeriğidir. Metnin içeriğinde yer alan tarafların düzensiz göçe son vermeye karar verdikleri ve bu amaçla metnin içeriğinde yer alan dokuz maddede anlaştıkları ifadesi ve özellikle 1. ve 2. maddede yer alan yukarıda ayrıntılı incelediğimiz AB ve Türkiye'nin karşılıklı taahhütleri metnin içeriğinin hak ve borç doğurucu nitelikte olduğuna işaret etmektedir. Bununla

birlikte, yukarıda incelediğimiz, olgular açısından da konumuza benzer nitelikli olan Ege Denizi davasına ilişkin kararda MAD’ın da belirttiği üzere bir metnin hazırlık evresi ve sonrası da önem taşımaktadır. Kanaatimizce hem AB’nin hem de Türkiye’nin anayasal bir gereklilik olan onay işlemini gerçekleştirmemiş olmaları hem de AB’nin uluslararası antlaşma yapmadan önce AB mevzuatı uyarınca yapması gerekli işlemleri yapmaması metnin taraflarca uluslararası antlaşma düzeyinde görülmediğinin, bu düzeyde bağlanma iradeleri olmadığını bir göstergesidir. Bu nedenlerle, 18 Mart 2016 tarihli AB-Türkiye Zirvesi sonucu yayınlanan metin kanaatimizce uluslararası antlaşma düzeyinde olmayıp tarafların düzensiz göçe dair ortak anlayışlarını yansıtan ve bu çerçevede üzerinde anlaştıkları bir dizi eylemin genel çerçevesini çizen bir mutabakat metni “*memorandum of understanding*” niteliğindedir.

IV. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ GERİ KABUL ANTLAŞMASI VE 18 MART 2016 TARİHLİ ZİRVE BİLDİRİSİNE İLİŞKİN MEVCUT FİİLİ DURUM

Türkiye-AB GKA m. 24.4’te belirtildiği üzere süresiz olarak akdedilmiştir. Bununla birlikte, m. 24.5’te Antlaşma taraflarından her birinin resmî olarak diğer tarafa bildirimde bulunarak Antlaşma’yı feshedebileceği düzenlenmiştir. Antlaşma’nın yürürlüğü, bu bildirim yapıldığından altı ay sonra sona erecektir. Madde metninden de anlaşılacağı üzere Antlaşma’nın feshedilmesi herhangi bir sebebe veya şarta bağlanmamıştır.

Viyana Konvansiyonu’nun 60. maddesinde uluslararası antlaşmaların sona erdirilme veya yürürlüğünün askıya alınması hâllerinden birisi olan “esaslı ihlal” düzenlenmiştir. MAD, Namibia davasında Viyana Konvansiyonu’nun uluslararası antlaşmalara esaslı ihlal nedeniyle son vermeye dair hükümlerinin uluslararası örf adet hukukunu yansıttığını belirtmiştir⁸⁰. Viyana Konvansiyonu m. 60.1 uyarınca bir uluslararası antlaşmanın taraflardan birince esaslı ihlali diğer taraf için antlaşmayı sona erdirmeye veya kısmen ya da tamamen yürürlüğünü askıya alma gerekçesini oluşturmaktadır. Esaslı ihlal kavramı m. 60.3’te tanımlanmıştır. Bu kapsamda, “antlaşmanın konu veya amacını gerçekleştirilmesi için elzem olan bir hükmün ihlal edilmesi” esaslı ihlal oluşturmaktadır.

⁸⁰ Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Advisory Opinion of 21 June 1971, “<https://www.icj-cij.org/files/case-related/53/053-19710621-ADV-01-00-EN.pdf>”, Erişim tarihi: 13.04.2020.

Türkiye-AB GKA'nın dibacesinde Antlaşma'nın ortak sorumluluk, dayanışma ve göç akımlarının yönetiminde eşit ortaklık ilkelerine dayandığı belirtilmiştir. Antlaşma'nın teknik yardım başlıklı 23. maddesinde ise AB, Antlaşma'nın uygulanmasında Türkiye'yi desteklemek üzere mali yardım taahhüdünde bulunmuştur. Mali yardım kapasite ve kurumsal gelişim sağlama amacıyla verilecektir. 18 Mart 2016 tarihli zirve bildirisinin 6. maddesi de mali yardımı düzenlemektedir. Bu çerçevede, AB'nin Türkiye için Sığınmacı Mali İmkânı kapsamında başlangıç olarak tahsis ettiği 3 milyar avronun ödemesinin hızlandırılacağı ve Türkiye'nin zirve bildirisinin önceki maddelerinde yer alan yükümlülüklerini yerine getirmesi hâlinde 2018 sonuna kadar 3 milyar avroluk ilave fonun devreye sokulacağı belirtilmiştir. Makalemizin ilgili kısmında belirttiğimiz üzere mali yardım fiilen 750 milyon avro düzeyinde kalmıştır.

Gerek mali yardım konusunda gerekse Türkiye için Türkiye-AB GKA'ya taraf olmaksızın temel teşvik edici unsur olan vize muafiyeti konusunda AB taahhütlerini tam olarak yerine getirmemiştir. T.C. Dışişleri Bakanı tarafından 2019 yılının Temmuz ayındaki bir röportajda ifade edildiği üzere Türkiye-AB GKA, AB'nin taahhütlerini yerine getirmemesi nedeniyle askıya alınmıştır. Bu durum AB'ye yazılı bir şekilde bildirilmiştir⁸¹. Türkiye-AB GKA'nın uygulanma sürecinde yapılan 18 Mart 2016 tarihli zirve bildirisinde yer alan mutabakatın uygulanması da doğal olarak fiilen durmuştur. Kanaatimizce, Antlaşma'nın ortak sorumluluk, dayanışma ve göç akımlarının yönetiminde eşit ortaklık ilkesine dayandığının belirtilmesi ve mali yardımın Antlaşma'nın uygulanmasında, konu ve amacının gerçekleşmesinde elzem bir konu olan Türkiye için kapasite ve kurumsal gelişim amacıyla verileceğinin taahhüt edilmesine rağmen yerine getirilmemesi Antlaşma'nın esaslı ihlalini oluşturmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye'nin Antlaşma'nın uygulanmasını askıya alması uluslararası hukuka uygundur.

V. SONUÇ

Türkiye, AB üyeliği müzakereleri sürecinde AB tarafından bir şart olarak ileri sürülmesinin ve vize muafiyeti sağlanacağı yönündeki teşvikin neticesinde Türkiye-AB GKA'na taraf olmuştur. Türkiye-AB GKA ile taraflar Antlaşma'nın karşı tarafının ülkesinde yasa dışı olarak bulunan düzensiz göçmen niteliğindeki kendi vatandaşlarını ve kendi ülkelerinden

⁸¹ "http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-tgrt-haber-kanalina-verdigi-ozel-ropartaj-22-07-19.tr.mfa", Erişim tarihi: 10.03.2020.

geçerek o ülkeye giden üçüncü ülke vatandaşlarını ve vatansız kişileri kabul etme yükümlülüğünü üstlenmişlerdir. Kendi vatandaşlarını geri kabul yükümlülüğünün yanı sıra onların bağımsız ikamet iznine sahip olmayan ergin olmayan çocuklarını ve başka ülke vatandaşı olsa dahi bağımsız ikamet iznine sahip olmayan eşlerini de kabul etme yükümlülüğü vardır. Uluslararası hukuk altında bir ülkenin kendi vatandaşlarını geri kabul yükümlülüğü bulunmakla beraber, üçüncü ülke vatandaşlarının ve vatansız kişilerin geri kabulü yükümlülüğü ancak geri kabul antlaşmaları altında doğmaktadır. Türkiye-AB GKA uyarınca AB ayrıca Türkiye'ye kapasite ve kurumsal gelişim amacıyla mali yardımda bulunma yükümlülüğü üstlenmiştir.

Suriye kaynaklı olarak AB'ye yoğun düzensiz göçmen akını olması üzerine yapılan 18 Mart 2016 tarihli Türkiye-AB Zirvesi neticesinde bir bildiri yayınlanmıştır. Bu bildiri de taraflar düzensiz göçe son vermek konusunda ortak karara vardıklarını belirtmişler ve karşılıklı bazı taahhütlerde bulunmuşlardır. Türkiye, kendi ülkesi üzerinden Yunan adalarına ulaşan düzensiz göçmenleri kabul etme taahhüdünde bulunmuş, AB ise Türkiye'nin kabul ettiği her düzensiz göçmene karşılık Türkiye'den bir Suriyeliyi AB'ye yerleştirmeyi taahhüt etmiştir. Bununla birlikte, AB'nin yerleştirme taahhüdü 72.000 kişi ile sınırlı tutulmuştur. Bu durum, Türkiye'de bulunan Suriyeli sayısı ve Türkiye'nin geri kabul yükümlülüğüne ilişkin sınırlama olmaması dikkate alındığında yükümlülükler dengesine aykırıdır. AB, ayrıca zirve bildirisinde tahsis edilmiş olan 3 milyar avroluk yardımın ödenmesinin hızlandırılmasının yanı sıra, Türkiye tarafından yükümlülüklerin yerine getirilmesi hâlinde 2018 sonuna kadar 3 milyar avroluk bir fonun daha devreye sokulacağını taahhüt etmiştir. Bununla birlikte, mali yardıma dair bir ödeme takvimi belirlenmemiştir. Nihayetinde, AB bu taahhüdünü de yerine getirmemiştir.

18 Mart 2016 tarihli zirve bildirisi ile ilgili bir diğer problem gerek doktrin tartışmalarına gerekse ABAD kararlarına konu olan hukuki niteliği, uluslararası antlaşma olup olmadığı ve bu bağlamda bağlayıcılık gücüdür. Meselenin uluslararası antlaşma kavramına dair Viyana Konvansiyonu'nda ve MAD kararlarında yer alan kriterler çerçevesinde ele alınması gerekmektedir. Bu çerçevede, iki kriter bulunmaktadır. Bunlardan birincisi antlaşmada yer alan ifadelerdir. İkincisi gerek antlaşmada yer alan ifadelerden gerekse antlaşmanın müzakere edildiği çerçeveden ve şartlardan tarafların bağlanma niyetlerinin olduğunun anlaşılmasıdır. 18 Mart 2016 tarihli zirve bildirisinde tarafların karar verdikleri, anlaşmaya vardıkları gibi ifadeler ile bazı taahhütler yer alsada da gerek antlaşma öncesi gerekse antlaşma sonrası davranışlarından,

uluslararası antlaşma düzeyinde bağlanma niyetlerinin olmadığı anlaşılmaktadır. Bunun göstergesi, AB'nin uluslararası antlaşma yapmaya dair Avrupa Birliği'nin İşleyişine dair Antlaşma'da yer alan düzenlemelere uymaması ve gerek AB'nin gerek Türkiye'nin zirve bildirisini uluslararası antlaşmalar için anayasal gereklilik olan onay sürecinden geçirmemiş olmalarıdır. Bu çerçevede, 18 Mart 2016 tarihli zirve bildirisini tarafların göç yönetimi konusunda ortak anlayışlarını ve bu doğrultuda üzerinde anlaştıkları bazı eylemlerin genel çerçevesini çizen bir mutabakat metni niteliğindedir.

Türkiye-AB GKA ve 18 Mart 2016 tarihli zirve bildirisini bakımından bir diğer sorunlu alan AB mülteci hukuku ile çelişkileridir. Gerek Antlaşma gerekse 18 Mart 2016 tarihli zirve bildirisini uyarınca AB düzensiz göçmenlerden iltica başvurusunda bulunanların başvurularını kendi mevzuatı uyarınca inceleme yükümlülüğü altındadır. AB ancak başvurusu kabul edilemez veya dayanaktan yoksun bulunanları Türkiye'ye geri gönderebilir. Bununla birlikte, AB mülteci mevzuatı uyarınca ilk iltica ülkesi veya güvenli üçüncü ülke kavramları altında iltica başvurusu kabul edilemez bulunabilmektedir. AB, Türkiye üzerinden AB'ye gelen düzensiz göçmenlerden mülteci başvurusu yapanların başvurusunu Türkiye'nin güvenli üçüncü ülke vasfına sahip olduğu gerekçesiyle esastan incelemeye girişmeksizin kabul edilemez bulmaktadır. Bununla birlikte, AB Sığınma Usulleri Direktifi'nde güvenli üçüncü ülke kavramının tanımlandığı m. 38.1.e'de yer alan şartı Türkiye taşımamaktadır. Söz konusu şart uyarınca bir ülkenin güvenli üçüncü ülke sayılabilmesi için geri gönderilecek şahsın o ülkede mülteci statüsüne başvuruda bulunma imkânının olması ve eğer başvurusu kabul edilirse Cenevre Konvansiyonu'na uygun korumanın sağlanması gerekir. Bununla birlikte, Avrupa ülkeleri dışındaki ülkelere gelenlerin Türkiye'de mülteci statüsüne başvuruda bulunma hakları Türkiye'nin Cenevre Konvansiyonu'na koyduğu çekince uyarınca yoktur. Bu kişilere şartlı mülteci statüsü verilmektedir. Suriyelilere ise ayrı bir statü olan geçici koruma statüsü verilmektedir. Gerek şartlı mülteci statüsü gerekse geçici koruma statüsü altında tanınan haklar Cenevre Konvansiyonu uyarınca mültecilere tanınması gereken haklardan daha sınırlıdır. Bu nedenlerle, bu kişilerin ne mülteci statüsüne başvurma hakları ne de Cenevre Konvansiyonu'na uygun koruma sağlanması imkânlarının bulunmaması nedeniyle AB üyesi bir ülkenin yapması gereken bu şahısların başvurularını esastan incelemektir. Esasa ilişkin şartları taşımamaları hâlinde Türkiye-AB GKA uyarınca Türkiye'ye iade edilmeleri gerekir.

Türkiye-AB GKA'nın yürürlüğü 2019 yılının Temmuz ayında bizatihi

T.C. Dışişleri Bakanı'nın ifade ettiği üzere askıya alınmış ve bu durum m. 24.5 uyarınca AB'ye yazılı olarak bildirilmiştir. Viyana Konvansiyonu'nun, uluslararası örf adet hukukunu yansıttığı MAD tarafından belirtilen 60. maddesi uyarınca bir uluslararası antlaşmanın uygulanması, konu ve amacının gerçekleşmesi için elzem olan bir yükümlülüğün yerine getirilmemesi hâlinde “esaslı ihlal” nedenine dayanılarak antlaşmaya son verilmesi veya yürürlüğünün askıya alınması mümkündür. Türkiye-AB GKA kapsamında bir yükümlülük olan kapasite ve kurumsal gelişim için Türkiye'ye yapılması gereken mali yardım Antlaşma'nın uygulanması için elzem olan bir yükümlülüktür. Bu nedenle, Antlaşma'nın yürürlüğünün askıya alınması uluslararası hukuka uygundur.

KAYNAKÇA

APAN, Ahmet: “Avrupa Birliği ve Türkiye Arasında Geri Kabul Anlaşması: Vize Serbestisi Diyaloğu Dügümü”, **Türk İdare Dergisi**, S. 487, 2018, s. 426-457.

AYDIN, Esen: “Avrupa Birliği Mevzuatında Güvenli Üçüncü Ülke Kavramı ve Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşmasına Yansımaları”, **Public and Private International Law Bulletin**, C. 38, S. 1, s. 11-40.

AYDIN-DÜZGİT, Sanem/KEYMAN, E. Fuat/BIEHL, Kristen S.: Changing Parameters of Migration Cooperation: Beyond the EU-Turkey Deal?, Istanbul Policy Center, 2019, “<https://ipc.sabanciuniv.edu/Content/Images/Document/changing-parameters-of-migration-cooperation-beyond-the-eu-turkey-deal-0a0024/changing-parameters-of-migration-cooperation-beyond-the-eu-turkey-deal-0a0024.pdf>”, Erişim tarihi: 6.8.2020.

BATIR, Kerem: “Avrupa Birliği'nin Geri Kabul Anlaşmaları: Türkiye ile AB Arasında İmzalanan Geri Kabul Anlaşması Çerçevesinde Hukuki Bir Değerlendirme”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, C. 15, S. 30, 2017, s. 585-604.

BOZKURT, Kutluhan: “Geri Kabul ve Vize Serbestisi Anlaşması”, **TBB Dergisi**, S. 125, 2016, s. 387-408.

BROWNLIE, Ian: **Principles of Public International Law**, 7th. edition, OUP, Oxford, 2008.

DOĞAN, Vahit: **Türk Yabancılar Hukuku**, 4. baskı, Savaş, Ankara, 2019.

EKŞİ, Nuray: “18 Mart 2016 tarihli AB-Türkiye Zirvesi Bildirisinin Hukuki Niteliği” **İktisat ve Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar Dergisi**, C.1, S. 1, 2017, s. 47-85.

EKŞİ, Nuray: **Türkiye Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması**, Beta, İstanbul, 2016.

GÖÇMEN, İlke: “Türkiye ile Avrupa Birliği Arasındaki Geri Kabul Anlaşmasının Hukuki Yönden Analizi”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C. 13, N. 2, 2014, s. 21-86.

HAILBRONNER, Kay: “Legal Requirements for the EU-Turkey Refugee Agreement: A Reply to J. Hathaway”, 11 Mrz 2016, “<https://verfassungsblog.de/legal-requirements-for-the-eu-turkey-refugee-agreement-a-reply-to-j-hathaway/>”, Erişim tarihi: 13.04.2020.

HATHAWAY, James C.: “Three Legal Requirements for the EU-Turkey Deal: An Interview with James Hathaway”, 9 Mrz 2016, “<https://verfassungsblog.de/three-legal-requirements-for-the-eu-turkey-deal-an-interview-with-james-hathaway/>”, Erişim tarihi: 13.04.2020.

HATHAWAY, James C.: “Taking Refugee Rights Seriously: A Reply to Professor Hailbronner”, 12 Mrz 2016, “<https://verfassungsblog.de/taking-refugee-rights-seriously-a-reply-to-professor-hailbronner/>”, Erişim tarihi: 13.04.2020.

KARACA, Hüseyin Akif: “Uluslararası Koruma ve Geçici Koruma Statüleri Altındaki Yabancıların Sınır Dışı Edilmeleri”, **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 37, S. 2, 2018, s. 141-166.

KÜÇÜK, Esin: “Türkiye’nin Taraf Olduğu Geri Kabul Antlaşmaları”, **İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 7, S. 2, 2008, s. 99-121.

OTT, Andrea: EU-Turkey Cooperation in Migration Matters A Game Changer in a Multi Layered Relationship, Centre for the Law of EU External Relations, The Hague, 2017, “https://www.asser.nl/media/4085/cleer17-4_web.pdf”, Erişim Tarihi: 6.8.2020.

ÖZKAN, Işıl: **Göç-İltica ve Sığınma Hukuku**, 3. baskı, Seçkin, Ankara, 2018.

ÖZTÜRK, Neva Övünç: “Avrupa Birliği Temel Haklar Şartında Yer Alan Sığınma Hakkının Tahlili”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 3, S. 2, 2012, s. 187-228.

PEERS, Steve: “The Draft EU/Turkey Deal on Migration and Refugees: Is it Legal?”, 16 March 2016, “<http://eulawanalysis.blogspot.com/2016/03/the-draft-euturkey-deal-on-migration.html>”, Erişim tarihi: 22.03.2020.

PEERS, Steve: “The Final EU/Turkey Refugee Deal: a Legal Assessment”, 18 March 2016,

“<http://eulawanalysis.blogspot.com/2016/03/the-final-euturkey-refugee-deal-legal.html>”, Erişim tarihi: 22.03.2020.

PEERS, Steve/ROMAN, Emanuela: “The EU, Turkey and the Refugee Crisis: What Could Possibly Go Wrong?”, 5 February 2016, “<http://eulawanalysis.blogspot.com/2016/02/the-eu-turkey-and-refugee-crisis-what.html>”, Erişim tarihi: 22.03.2020.

POROY, Mehmet Akif: “Panel Konuşması”, **AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması ve Vize Serbestisi-Toplantı Notları**, ed. Sibel ÖZEL, İstanbul Barosu Yayınları, 2014, s. 39-52.

PÜRSELİM, Hatice Selin: “Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesine Yönelik İki Tartışma: Sözleşme’nin Kapsadığı Kişiler ve Geri Gönderme İlkesinin Bağlayıcılığı”, **Prof. Dr. Necla Giritlioğlu’na Armağan**, On İki Levha, 2020, s. 501-544.

SCHIEFFER, Martin: “Community Readmission Agreements with Third Countries-Objectives, Substance and Current State of Negotiations”, **European Journal of Migration and Law**, V. 5, 2003, s. 343-357.

SPIJKERBOER, Thomas/DEN HEIJER, Maarten: “Is the EU-Turkey Refugee and Migration Deal a Treaty”, 7 April 2016, “<http://eulawanalysis.blogspot.com/2016/04/is-eu-turkey-refugee-and-migration-deal.html>”,

Erişim tarihi: 22.03.2020.

T.C. AB Bakanlığı, **Türkiye-AB Vize Muafiyeti Süreci ve Geri Kabul Anlaşması Hakkında Temel Sorular ve Yanıtları**, “https://www.ab.gov.tr/files/pub/turkiye_ab_vize_muafiyeti_sureci_ve_geri_kabul_anlasmasi_hakkinda_temel_sorular_ve_yanitlari.pdf” Erişim tarihi: 10.03.2020.

THYM, Daniel: “Why the EU-Turkey Deal is Legal and a Step in the Right Direction?”, 9 Mrz 2016, “<https://verfassungsblog.de/why-the-eu-turkey-deal-is-legal-and-a-step-in-the-right-direction/>”, Erişim tarihi: 13.04.2020.

TOKUZLU, Lami Bertan, “Panel Konuşması”, **AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması ve Vize Serbestisi-Toplantı Notları**, ed. Sibel ÖZEL, İstanbul Barosu Yayınları, 2014, s. 52-71.

TOKUZLU, Lami Bertan: **Burden-sharing Games for Asylum Seekers between Turkey and the European Union**, EUI Working Papers, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, RSCAS, 2010/05. “https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/13096/RSCAS_2010_05.pdf?sequence=1&isAllowed=y”, Erişim tarihi: 10.03.2020.